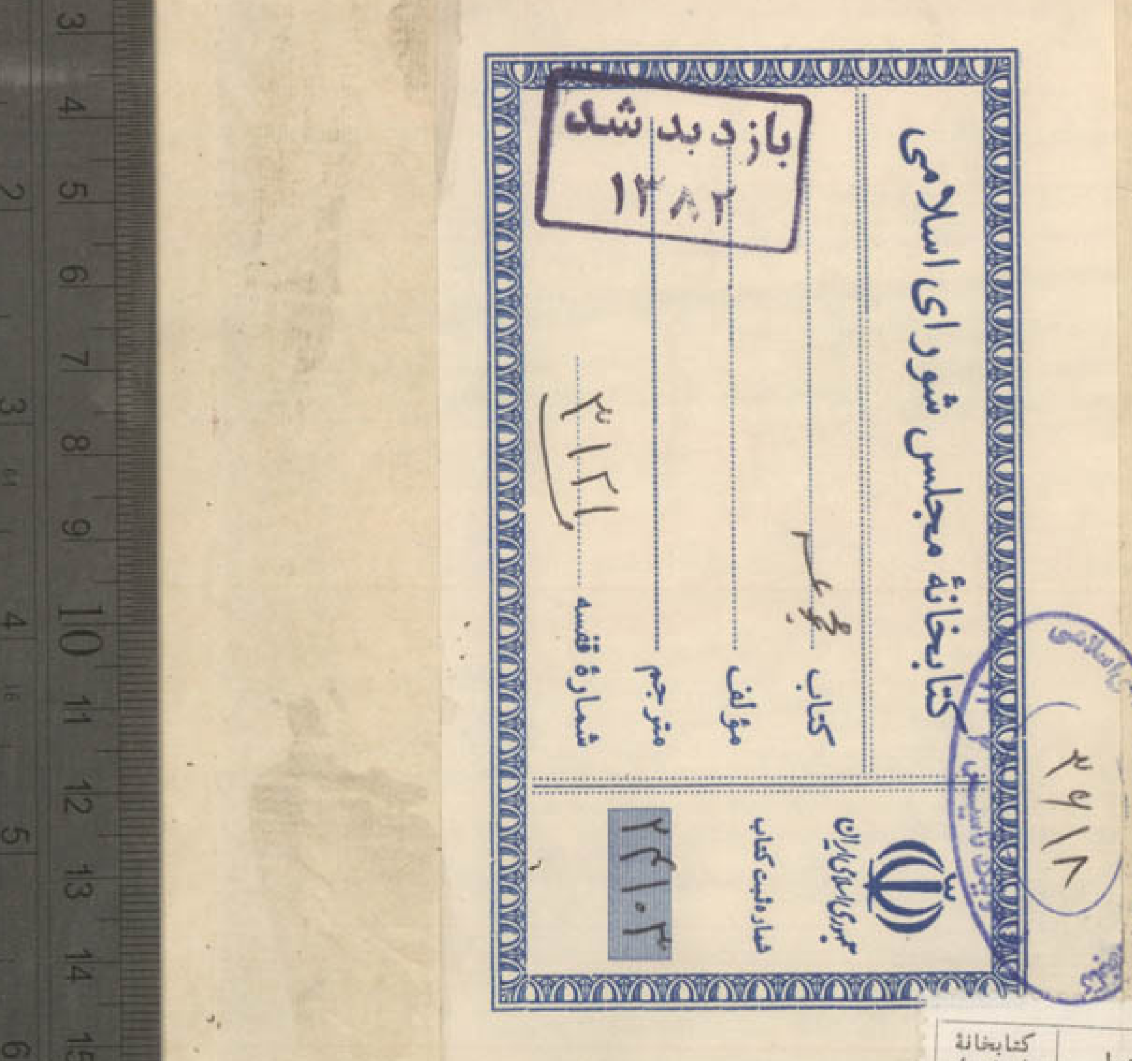

تاریخ تحویل به مرمت
۷۲/۷/۲۴
تاریخ برگشت ۷۲/۹/۱۵

تاریخ تحویل [illegible] بیست

اج کجا احب جای باج حساب

مثلاً شخصی ۶ عدد از شی در دست دارد و خود یکی نگاه داشت

و دیگری دو و دیگری سه آن شخص [illegible]

مضاعف نمود و آن دو که دیگری داشت [illegible]

مضاعف افزود و باز هر دو شش را مضاعف نمود

و آن چه که دیگری در دست داشت بران افزود

[illegible] مضاعف [illegible]

[illegible] صور [illegible]

[illegible] و پال و مک

[illegible] احوال

[illegible] روس

[illegible] پال و مک [illegible] باهم

[illegible] حال

[illegible] وزر النبی و [illegible] را باهم در روشن

[illegible] چون [illegible] عملی که [illegible] بشر و [illegible]

[illegible] را در [illegible] بدی [illegible] عملی که

[illegible] رسیده باشد [illegible] مقابل [illegible]

[illegible] مرادف [illegible]

۲۱۶

۲ ۴ ۱۰ ۴

خانه اول [illegible] در [illegible]

خانه دوم [illegible]

خانه سیم خانه [illegible]

خانه چهارم [illegible]

خانه پنجم خانه [illegible]

خانه ششم خانه [illegible]

خانه هفتم خانه [illegible]

خانه هشتم [illegible]

خانه نهم [illegible]

خانه دهم [illegible]

خانه یازدهم [illegible]

خانه دوازدهم [illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم رب تمم قال افضل المتأخرين نصير الدين
الطوسي هذا المختصر في معرفة التقويم مشتمل على ثلثين فصلا الفصل ا
في حساب الجمل وهو على ترتيب ابجد هوز حطي الى آخره هكذا ا
ب ج د ه و ز ح ط ي ك ل م ن س ع ف ص
ق ر ش ت ث خ ذ ض ظ غ وهذه ثمانية وعشرون اعدادا
تسعة احاد وتسعة عشرات وتسعة مئات وواحد الف وتركيب باقي
الاعداد من هذه الحروف فيتقدم الاكثر على الاقل مثلا يا كب تج غد
قيط واذا تضاعف عدد الالوف قدم عددها على حرف الغين هكذا
بغ تغ خلبغ غد بخشسد ستمائة وخمسة وثلثون الف الف وسبعمائة
وثلاثة وثلاثون الفا وثمانمائة واربعة وستون وقس على هذا ما لا نهاية له ويوضع
في كل موضع لا يكون فيه عدد صفر على هذه الصورة ٥ الفصل ب
في ايام الجمعات وهي ايام الاسابيع وعلاماتها ا الاحد ب الاثنين ج الثلثا
د الاربعاء ه الخميس و الجمعة ز السبت وقوم يجعلون علامة السبت صفرا
على هذه الصورة ٥ الفصل ج في تاريخ العرب وهو مشهور وشهوره
المحرم صفر ربيع الاول ربيع الآخر جمادى الاول جمادى الآخر رجب شعبان
رمضان شوال ذو القعدة ذو الحجة ويعرف اوايل الشهور برؤية الهلال
ويكون عدد ايامها كاملة وناقصة كط وعلاماتها في التقويم علامات اعداد
ويسمى اليوم الاول من الشهر بالغرة واليوم الثلاثون منه بالسلخ واذا انقضى
شهر في التقويم كتب على الحاشية من جانب اليمين اسم الشهر المستقبل
واهل الحساب يجعلون ايام شهر ثلثين وايام شهر تسعة وعشرون و

يزيدون في كل ثلثين سنة احدى عشرة مرة في آخر ذي الحجة يوما واحدا ويسمون
الكبيسة فيصير ذو الحجة ثلثين ومبداء هذا التاريخ سنة هجرة النبي عليه السلام
من مكة الى مدينة الفصل د في تاريخ الروم وشهوره تشرين الاول تشرين
الآخر كانون الاول كانون الآخر شباط اذار نيسان ايار حزيران تموز آب
ايلول وايامها لاربعة اشهر وهي تشرين الآخر ونيسان وحزيران وايلول ثلثين
ثلثون ولسبعة وهي الباقية غير شباط احد وثلثون احد وثلثون ولشباط في ثلث
سنين متوالية ثمانية وعشرون ثمانية وعشرون واليوم الزايد هو الكبيسة وعلامات
الايام رقومها ومبداء تاريخهم من عهد اسكندر بن فيلقوس الرومي الفصل ه
في تاريخ الفرس وشهوره فروردين ماه اردبهشت ماه خرداد ماه تير ماه
مرداد ماه شهريور ماه مهر ماه ابان ماه آذر ماه دي ماه بهمن ماه اسفندارمذ ماه ايام
كل شهر ثلثون ويزاد في آخر ابان ماه او في آخر اسفندارمذ ماه خمسة ايام يسمونها المسترقة
وتعد من الشهور القديم ومبداء تاريخهم من اول ملك يزدجرد بن شهريار
آخر ملوك العجم ولذلك تسمى بتاريخ يزدجردي وعلامات الايام رقوم اعداد
وربما تسمى ايام الشهر باسماء فارسية وهي هرمز بهمن اردبهشت شهريور
اسفندارمذ خرداد مرداد ديباذر آذر آبان خور ماه تير گوش ديبمهر مهر سروش
رشن فروردين بهرام رام باد ديبدين دين ارد اشتاد آسمان زامياد مارسفند
انيران وهي الايام المسترقة بهذه الاسماء اهنود اشتود اسفندمذ وهشت
وهشتوايش الفصل و في تاريخ الملكي وضع في عهد السلطان جلال الدولة
ملكشاه اسماء شهوره اسماء شهور الفرس وعدد ايامها ثلثون ثلثون ويزاد
في آخر اسفندارمذ ماه الخمسة المسترقة وفي كل اربع او خمس سنين يزاد في آخر

الخمسة يوم الكبيسة ويكون اول يوم من فروردين ماه سواول يوم يكون
في انتصاف نهاره بلوغ الشمس في الحمل وبعضهم يجعلون اول السنة
واوايل الشهور الباقية الايام التي ينتقل فيها او في الليلة المتقدمة عليها الشمس
الى الحمل او الى ساير البروج الاثني عشر ويقيد شهور هذا التاريخ من الكبيسة
الملكشاهية وايام الجبايات مع هذه التواريخ الاربعة يوضع في التقاويم في
خمسة جداول دقايق وبازاء كل يوم ما يطابقه من التواريخ بعد ان تجدد اثنا عشر
ورقة بحسب شهور هذا التاريخ الفصل ز في الكواكب السبعة
السيارة وافلاكها وهي سبعة زحل المشتري المريخ الشمس الزهرة عطارد
القمر كل واحد منها على فلك وافلاكها على الترتيب المذكور ابعدها من
زحل واقربها القمر وعلاماتها حروف اواخر اسمايها ويسمى الشمس والقمر
بالنيرين الشمس اعظمها والقمر اصغرها والباقية بالخمس المتحيرة لان لكل
منها استقامة ثم وقوفا ثم رجوعا ثم وقوفا ثانيا ثم عودا الى الاستقامة ولا يكون
للنيرين غير الاستقامة ويسمى الثلثة الاول بالعلوية والزحل والمشتري منها بالعلويين
والثلاثة الاخيرة منها بالسفلية والزهرة والعطارد بالسفليين وباقي الكواكب
التي على السماء غير هذه السبعة يسمى الثوابت وهي على فلك ثامن وفوقه
فلك تاسع ويسمى فلك الافلاك والفلك الاطلس وهو يحرك الكل
الجميع من المشرق الى المغرب ولا كوكب عليه ولكل واحد من السبعة تحرك
حركة خاصة مخالفة لتلك الحركة الفصل ح في البروج واجزايها
قسم دور الفلك الذي يسير فيه الكواكب باثني عشر قسما ويسمى كل قسم
برجا وكذلك كل برج بثلثين قسما يسمى كل قسم درجة وتقسيم كل درجة

ستين قسما يسمى كل قسم دقيقة وكذلك تقسم الدقيقة بستين ثانية والثانية بستين ثالثة
وهكذا الى ما لا نهاية له واسماء البروج بعلاماتها هذه الحمل ع الثور ا الجوزا ب السرطان
ج الاسد د السنبلة ه الميزان و العقرب ز القوس ح الجدي ط الدلو ي الحوت يا
وعلاماتها للحمل وللثور علامة واحدة وللجوزاء علامتان الاثنين وهكذا الى الحوت
فيكون له علامة احد عشر وعلامات الدرج والدقايق علامات اعدادها ولا يزيد
عدد الدرج على ٢٩ لانها اذا زادت عليها صارت الثلثون برجا وايضا لا يزيد
عدد الدقايق على ٥٩ لانها اذا زادت عليها صارت الستون درجة ويوضع في التقاويم
بعد جداول التواريخ على الصفحة اليمنى من الاوراق الاثني عشر التي هي للشهور سبعة جداول لجميع
المواضع الكواكب السبعة السيارة لنصف نهار الايام المثبتة في جداول التواريخ فيوضع
ما لكل يوم منها في جدول بازايه ويثبت في كل جدول ثلثة اسطر اولها للبرج الذي فيه
الكوكب والثاني للدرج والثالث للدقايق وهي مقدار ما سار الكوكب من
ذلك البرج وبدا بالنيرين ثم يورد الخمسة على ترتيب افلاكها فاذا رايت
الاجزاء تتزايد يوما فيوما كان الكوكب مستقيما واذا رايتها تتناقص كان راجعا
واذا رايتها لا تتفاوت كان مقيما الفصل ط في مسير الكواكب الشمس تتم
دوره في سنة وتسير كل برج في شهر تقريبا والقمر يتم دوره في سبعة وعشرين يوما و
ثلث يوم ويسير كل برج في ازيد من يومين وانقص من ثلثة ايام وزحل يتم
دوره في قريب من ثلثين سنة ويسير برجا في سنتين ونصف ويرجع في كل اثني
عشر شهرا او نصف اربعة اشهر ونصف والمشتري يتم دوره في اثني عشر سنة
ويسير برجا في سنة ويرجع في كل ثلثة عشر شهرا اربعة اشهر والمريخ يتم دوره في
سنتين الا شهرا ونصفا ويقطع برجا اذا كان سريع السير في شهر ونصف ويرج

تقريبا
او تخمينا

في كل سنتين وشهر ونصف تقريبا من شهرين ونصفا والزهرة تتم دوره في حدود
سنة وتقطع برجا اذا كانت سريع السير في سبعة وعشرين يوما ويكون في كل
سنة وسبعة اشهر ونصف راجع شهرا ونصفا تقريبا والعطارد تتم دوره ايضا في
حدود سنة وتقطع برجا اذا كان سريع السير مستقيما في ستة عشر يوما ويكون في
كل مائة وستة عشر يوما راجعا اثنين وعشرين يوما واما الثوابت فتتم دورها
في اربعة وعشرين الف سنة وتقطع برجا في الفي سنة ودرجة في ستة وستين سنة
تقريبا **الفصل ي** في الجوزهر وعرض القمر والكواكب **الشمس** مداره
يمر باوساط البروج ويسمى منطقة البروج **وللقمر** مدار آخر تقاطع مدار الشمس في
موضعين متقابلين يسميان الجوزهرين والعقدتين فيكون نصف مدار القمر
في الجانب الشمالي من مدار الشمس ونصفه من الجانب الجنوبي منه والعقدة التي
اذا جاوزها القمر صار في الشمال من مدار الشمس يسمى بالراس والتي اذا جاوزها
صار في الجنوب يسمى بالذنب وبعد القمر من مدار الشمس يسمى عرض القمر و
تقويمهما اعني بعدهما عن راس الحمل على توالي البروج يسمى طوله وللراس
والذنب سير منعكس كما للكواكب الراجع يتمان الدور في كل تسعة
عشر سنة والبرج في كل تسعة عشر شهرا والدرجة كل تسعة عشر يوما تقريبا ويورد
موضع الراس في التقويم بعد تقويم عطارد فيثبت برجه ودرجته ودقيقته و
يكون موضع الذنب في البرج السابع من ذلك البرج بمثل تلك الدرج
والدقائق بعينها ولذلك لا يورد موضعه وربما يورد عرض القمر في جدول
بجنب تقويمه في سطرين احدهما للدرج والثاني للدقائق ولا يزيد عرض القمر ا
على خمس درجات ويكون العرض في الربع الذي جاوزه القمر الراس شماليا صاعدا

زايدا

زايدا وفي الربع الذي يليه الى موافاته الذنب شماليا هابطا ناقصا ويكون للخمس
المتحيرة ايضا عروض وربما يوضع عرض كل كوكب بجنب تقويمه ولا يكون
للشمس عرض لان عروض الكواكب هي بعدها عن مدار الشمس لا يزول
عن مدارها وعلامات الشمالي والجنوبي والصاعد والهابط حروف
اوايلها وعلامات الراس والذنب والزايد والناقص حرفان من اواخرها
الفصل يا في الساعات والارتفاعات تقسم اليوم بليلته على اربعة وعشرين
قسما يسمى كل قسم ساعة وتقسم كل ساعة ستين قسما ويسمى كل قسم دقيقة ويوضع
في التقويم بعد الراس بازاء كل يوم ساعات ذلك اليوم ودقايقه واذا نقص
ذلك من اربع وعشرين ساعة بقيت ساعة الليل ودقايقها وساعات النهار تنقص
تزيد من وقت انتقال الشمس الى الجدي الى وقت انتقالها الى السرطان وتنقص
في النصف الاخر وساعات الليل بعكس ذلك فيكون اطول ايام السنة واقصر
لياليها وقت انتقال الشمس الى السرطان واقصر ايامها واطول لياليها وقت
انتقالها الى الجدي ويتساويان عند انتقالها الى الحمل والميزان وهذه الساعات
المذكورة هي المستويات واذا قسم كل يوم وكل ليلة اثني عشر قسما متساوية يسمى تلك
الساعة بالزمانيات والمعوجات ويزيد وينقص مقدار ساعات كل يوم
وليلة بحسب طول الايام والليالي وقصرهما واما ارتفاع الشمس فهو مقدار بعدها
عن سطح الافق المار بالارض الفاصل بين الظاهر والخفي من السماء بالدرج والدقايق
وغايته يكون عند انتصاف النهار ويوضع في التقويم غايته في كل يوم بعد الساعات
ولا يزيد الارتفاع على تسعين درجة ويكون زيادة الارتفاع ونقصانه مع زيادة الساعات
ونقصانها **الفصل يب** في نظر الكواكب وتناظر بعضها الى بعض **اما** النظر

٧ فاذا اجتمع كوكبان في دقيقة واحدة من برج كان ذلك قرانهما او مقارنتهما فان
كان ذلك بين الشمس والقمر سمي اجتماعا وان كان بين الشمس واحد المتحيرة سمي احتراقا
لذلك الكوكب فاذا تساوت درج كوكبين ودقايقهما في برجين احدهما ثالث
الاخر سمي ذلك تسديسا لان بينهما يكون سدس الفلك وان كان احدهما رابع
الاخر سمي تثليثا وان كان احدهما سابع الاخر سمي مقابلة ومقابلة النيرين يسمى استقبالا
وان كان احدهما ثانيا في الاخر سادسة او ثامنة او ثانية عشرة لم يكن بين الكوكبين نظر
فظاهر ان لكل كوكب تسديسين وتربيعين وتثليثين من جانبيه ومقابلة واحدة
ومقارنة واحدة ويكون الجميع ثمانية انظار ولا يعتبر للراس والذنب مع الكواكب
الا المقارنة وتسمى مجاسدة ولا يكون للزهرة والعطارد مع الشمس الا الاحتراق
ولا لاحدهما مع الاخر الا القران والتسديس وذلك لانهما لا يبعدان عن
الشمس بعد ساير الكواكب اما الزهرة فلا تبعد عنها في جانبيها اكثر من سبع
واربعين درجة واما العطارد فلا تبعد عنها في جانبيها اكثر من سبع وعشرين درجة
والكوكب اذا كان متوجها الى احد الانظار كان متصلا واذا زال عنه كان منصرفا
ويثبت منع الانظار للكواكب غير القمر على حاشية التقويم عن جانب اليمين
ويسمى بالاتصالات الكلية ويثبت هناك اوايل الشهور والايام المشهورة
من كل تاريخ وتحويلات الكواكب من البروج الى البروج **واما الاتصالات والانظار القمرية**
فعلى وجهين احدهما بين كوكبين يكونان في جزئين متساويين في طول النهار اعني
من جزئين من جنبي اول السرطان والجدي متساويين البعد عنه فلما يكون
احدهما في عشرين درجة من الثور والاخر في عشر درجات من الاسد فان
بعد كل واحد منهما اما عن اول السرطان فبرج وعشر درجات واما عن اول

الجدي

٨

الجدي فاربعة بروج وعشرون درجة والثاني يكون بين كوكبين في جزئين متساويين
في المطالع اعني في جزئين عن جنبي اول الحمل والميزان متساويين البعد عنه كما يكون احدهما
في عشرين درجة من الحمل والاخر في عشر درجات من الحوت فان بعد كل واحد
منهما عن اول الحمل عشرون درجة وعن اول الميزان خمسة بروج وعشر درجات
ويثبت التناظرات مع الاتصالات الكلية وعلامات الانظار ما يكتب معها
منع للمقارنة والقران حه التسديس سس التربيع ع التثليث ث المقابلة د
للاستقبال له الاجتماع بح الاحتراق ق المجاسدة مجا التناظر ط التحويل يل النهار
والليل له التقويم في مقارنات القمر بالكواكب وانتقالاته وساير احواله يبدأ
في الصفحة التي عن جانب اليسار لكل شهر ما جاوزه امام الاسابيع وايام الشهر العربي
اما باسمايها او بعلاماتها في جدولين ومحل القمر اعني البرج الذي يحل فيه القمر ويكون
في نصف نهار ذلك اليوم فيه في جدول ثالث وساعات انتقاله من ذلك البرج
الى ذلك البرج بالرقوم وعلامة نهار الاستقبال وليلته في جدول رابع ثم يوضع نظر
الى الكواكب الستة الباقية في ستة جداول متوالية يبدأ بالشمس ثم يورد الخمسة المتحيرة
على الترتيب ويقع بازاء كل يوم يقع فيه او في الليلة التي تتلوه اتصال علامة ذلك الاتصال
وبعده ساعاته ورقم النهار او الليل ويبقى ما بازاء كل يوم لا يقع فيه ولا في الليلة
التي تتلوه اتصال من الجداول الستة خاليا ويسمى منع الاتصالات بمزاجات
القمر للكواكب لما يوضع على الصفحة اليمنى عن يمين الاتصالات الكلية
جدول دقيق يثبت فيه الاجتماع والاستقبال الواقعان في ذلك الشهر و
يعين فيه اياهما ولياليهما والساعات الماضية من اي واحد منهما اتفق الاتصال
فيه ويثبت برج الطالع والعاشر بدرجاتهما ودقايقهما والطالع هو الجزء من الفلك

الذي يطلع من الافق الشرقي في ذلك الوقت والعاشر هو الجزء الذي يكون
في ذلك الوقت على وسط السماء بين المشرق والمغرب ويثبت ايضا الجزء الذي هو
البرج والدرجة والدقيقة التي يقع فيها الاجتماع والتي يكون الشمس فيها في الاستقبالات
النهارية او القمر فيها في الاستقبالات الليلية وتثبت الحالات اما في جدول مفرد
واما في اثناء جداول المزاجات بلون تتميز عن لون المزاجات والحالات
خمسة اوليها مجاسدة القمر مع الراس وثانيها مجاسدته مع الذنب وثالثها
وصوله الى اول درجة شرفه ورابعها وصوله الى اول درجة هبوطه وخامسها وصوله
الى اول درجة هبوط الشمس وهو اول الطريقة المحترقة والطريقة المحترقة هي درجتا
هبوطي النيرين مع ما بينهما من الدرجات ومجموعها تبدر نصف برج وسياتي
ذكر مواضع الاشراف والهبوطات وقوم يضيفون اليها حالتين اخريين احديهما
وصول القمر الى موضع يبقى البعد بينه وبين الشمس اثنى عشر درجة وهو مبدا دخوله
تحت الشعاع وثانيهما مجاسدته مع الكيد وهو كوكب نحس زعموا انه متحرك ابدا
كالراس والذنب فيتم دوره في مائة واربعة واربعين سنة ويقطع برجا في اثنا عشر
سنة وليس لذلك الكوكب على الفلك اثر مرئي فيدخل الحالات تثبت
في التقويم علاماتها واسامي علاماتها اوليها لبيانه وضع علاماتها مع الراس س مع الذنب ب
في الشرف ف في الهبوط ط في الطريقة المحترقة قه مع الكيد د تحت الشعاع
تحت الفصل يد في منازل القمر وهي ثمانية وعشرون ونضع اسمائها
الشرطين • البطين • الثريا • الدبران • الهقعة • الهنعة • الذراع • النثرة • الطرفة • الجبهة
الزبرة • الصرفة • العوا • السماك • الغفر • الزبانا • الاكليل • القلب • الشولة • النعايم • البلدة
سعد الذابح • سعد بلع • سعد السعود • سعد الاخبية • الفرع المقدم • الفرع المؤخر • الرشا

ويستنبط منها الفاظ السعد والنحس فالقمر يكون كل يوم في منزل ويثبت
بازاء كل يوم المنزل الذي يكون القمر فيه في نصف نهار ذلك اليوم في جدول
بعد المزاجات وربما يزيد سير القمر على مقدار كل منزل فيتخطى منزلا لم يكن
القمر في نصف النهار المتقدم وجاوزه في نصف النهار المتأخر وايضا
ربما ينقص سير القمر عنه فيسكن منزل يكون القمر في اوله في نصف النهار المتقدم
في آخره في نصف النهار المتأخر وربما يوضع جدول بجنب الجدول منازل
القمر وتثبت فيه ازمان ساعات انتقاله من منزل الى منزل وعلامة النهار
والليل الذي يقع فيه ولكون الدور منقسما بالبروج الاثني عشر وبالمنازل الثمانية
والعشرين فيكون اذا قسط كل برج من المنازل منزلين وثلث منزل و
الشمس تقطعها جميعا في مدة السنة فاذا جاوزت منزلا ظهر ذلك قبل طلوع
الشمس فيكتب بازاء ذلك اليوم طلوع ذلك المنزل في اثناء الاتصالات
الكلية مع طلوع كل منزل يكون سقوط الخامس عشر منه وهو رقيبه

فصل يه في ظهور الكواكب واختفائها وساير احوالها العلوية تختفي في المغرب
قبل احتراقها بايام وتظهر في المشرق بعده بايام ويكون احتراقها في وسط
ايام استقامتهما ومقابلة الشمس اياها في وسط ايام رجوعها فيما بين تثليثي
الشمس والسفليان تحترقان في وسط رجوعهما واستقامتهما فيختفيان في
المغرب في اوايل رجوعهما ويظهران في المشرق في اواخره وتختفيان
في المشرق قبل احتراقهما الذي في وسط استقامتهما ويظهران في المغرب
بعده ويثبت جميع ذلك في التقاويم التابعة على الحاشية في اثناء الاتصالات
الكلية واما رؤية الاهلة وجهاتها واحوالها فيورد في صفحة مفردة غير الاوراق

الاثنی عشر وربما یورد احوال مسیرات الکواکب فیعلم لسرعتها ای ازدیاد
سیرها علی الوسط ید ولابطائها ای نقصانه منه قص ولسیرها الاوسط سط ولا
جامتها م ولاستقاماتها مس ولرجعتها جع ایضا لکل کوکب اربع نطاقات
فی فلک الاوج واربع فی فلک التدویر فرقم المنطاق الاول الاوجی
اج والثانیه مج والثالثه مج ح والرابعه هج ح وللنطاق الاول التدویری
ار والثانیه مر د والثالثه مج د والرابعه هد ر ولایکون للشمس نطاقات
تدویریه الفصل یو فی معاما یورد فی التقویمات یورد فی الاوراق
الاثنی عشر بازاء کل یوم ما یصلح له ذلک الیوم او اللیله من الاعمال
وما یجب ان یحترز فیهما عنه وسیورد ذلک فیما بعد علی الاجمال و
یوضع قبل الشهور الاثنی عشر طالع السنه وزایجته ومواضع الکواکب
فی البروج وقت التحویل فیها ودرجات البیوت الاثنی عشر ومواضع
السهام وهی دلایل الاشیاء المخصوصه یوجد من مواقع الکواکب فی البیوت
واقواها سهم الغیب وسهم السعادة وتثبت قبل وضع الزایجه وقت تحویل
السنه ومؤامرة استخراجه وربما یورد طالع الفصول والاجتماعات و
الاستقبالات خصوصا المتقدمه علی الفصول الاربعه فی زایجات مفرده
ویورد فی اخر التقویم الخسوف والکسوف الواقعان فی السنه ان اتفق
وقوعها فیها وبعض اوقاتهما وطوالعهما ومتعلق بهما واما سایر ما یورد فی
اوایل التقاویم من التواریخ والاحکام والزواید فمستغنی عن البیان لوضوح
فهذا ما اوردنا ایراده ولنذکر طرفا مما یحتاج الناظر فی التقویم الی معرفته
الفصل یز فی بیوت الکواکب ووبالاتها الجدی والدلو بیتا زحل

والقوس والحوت بیتا المشتری والحمل والعقرب بیتا المریخ والثور و
المیزان بیتا الزهره والجوزاء والسنبله بیتا عطارد والسرطان بیت القمر و
الاسد بیت الشمس ومقابل بیت کل کوکب وباله فبیتا النیرین وبا
زحل وبیتاه وبالاسهما وبیتا المشتری وبالا عطارد وبیتاه وبالا المشتری و
بیتا المریخ وبالا الزهره وبیتاها وبالا المریخ ولیس للراس والذنب بیت ولا
وبال الفصل یح فی اشراف الکواکب وهبوطاتها تشرف الشمس فی الدرجه
التاسعه عشر من الحمل وتشرف القمر فی الدرجه الثالث من الثور وتشرف
زحل فی الحادیه والعشرین من المیزان وتشرف المشتری فی الخامسه
عشر من السرطان وتشرف المریخ فی الثامنه والعشرین من الجدی وتشرف
الزهره فی السابع والعشرین من الحوت وتشرف عطارد فی الخامسه
عشر من السنبله وتشرف الراس فی الثالثه من الجوزاء وتشرف الذنب
فی الثالثه من القوس وبرج الشرف بجملته شرف الا ان تلک الدرجه
اقوی وما دام الکواکب متوجها الیها یکون قوته فی الازدیاد واذا جاوزها یکون
الانتقاص وهبوط کل کوکب تقابل شرفه درجاتها واحدة وحال الهبوط
کمال الشرف وقد ذکرنا ان الطریقه المحترقه ما بین هبوطی النیرین فهی
من اول الدرجه التاسعه عشر من المیزان الی اول الدرجه الرابعه من
العقرب الفصل یط فی المثلثات وارباربها الحمل والاسد والقوس
هی المثلثه الناریه وارباربها بالنهار الشمس والمشتری وزحل وباللیله یتقدم
المشتری علی الشمس والثور والسنبله والجدی هی المثلثه الارضیه وارباربها
بالنهار الزهره والقمر والمریخ وباللیله یتقدم القمر علی الزهره والجوزاء والمیزان

والدلو هي المثلثة الهوائية وارباها بالنهار زحل وعطارد والمشتري وبالليل تقدم عطارد على زحل والسرطان والعقرب والحوت هي المثلثة المائية وارباها بالنهار الزهرة والمريخ والقمر وبالليل تقدم المريخ على الزهرة في حدود الكواكب وارباها الكل كوكب من المتحيرة درجات مقدرة في كل برج هي حدود وللامم فيها خلاف واشهر الحدود حدود المصريين وقد وضعناها في جدول وهي منتج ساص صحيح ساص صحيح

حمل	مشتري و	زهره و	عطارد ح	مريخ ه	زحل ه
ثور	زهره ح	عطارد و	مشتري ح	زحل ه	مريخ ج
جوزا	عطارد و	مشتري و	زهره ه	مريخ ز	زحل و
سرطان	مريخ ز	زهره و	عطارد و	مشتري ز	زحل د
اسد	مشتري و	زهره ه	زحل ز	عطارد و	مريخ و
سنبله	عطارد ز	زهره ي	مشتري د	مريخ ز	زحل ب
ميزان	زحل و	عطارد ح	مشتري ز	زهره ز	مريخ ب
عقرب	مريخ ز	زهره د	عطارد ح	مشتري ه	زحل و
قوس	مشتري يب	زهره ه	عطارد د	زحل ه	مريخ د
جدي	عطارد ز	مشتري ز	زهره ح	زحل د	مريخ د
دلو	عطارد ز	زهره و	مشتري ز	مريخ ه	زحل ه
حوت	زهره يب	مشتري د	عطارد ج	مريخ ط	زحل ب

الفصل ه

في وجوه الكواكب وغيرها من الحظوظ اما الوجوه فهي ان يقسم كل برج ثلثة اثلاث ويبدا من الحمل فيعطى الثلث الاول منه للمريخ والثلث الثاني للذي دونه في الفلك وهو الشمس والثالث للتي يليها وهي الزهرة والثلث الاول من الثور للذي دونها وهو عطارد والثاني للذي دونه وهو القمر والثالث للذي فوق الحمل وهو زحل ثم يبدا بالجوزا والمشتري وهكذا الى ان يتم البروج

فيكون الوجه الاخر من الحوت للمريخ وتتوالى له وجهان لكون اول الحمل ايضا وجها له ويسمى الوجه صورة ايضا وربما تقسم البروج بالاثلاث ويعطى الثلث الاول لصاحب البرج والثاني لصاحب البرج الذي يليه من مثلثه والثالث لصاحب البرج من مثلثه مثلا اول الحمل للمريخ وهو صاحبه ووسطه للشمس وهو صاحب الاسد واخره للمشتري وهو صاحب القوس وهكذا الى البروج الاخرى ويسمى هذه القسمة بالدريجان وايضا ربما يقسم البروج بالاتساع ويعطى التسع الاول من الحمل للمريخ وهو صاحبه والثاني لصاحب البرج الذي يلي الحمل اعني الزهرة والثالث لصاحب الجوزاء وهو عطارد والى ان يتم الحمل ثم يبدا بالثور ويكون اوله لصاحب الجدي وهو زحل وثانيه لصاحب الدلو وهو ايضا زحل وثالثه لصاحب الحوت وهو المشتري ورابعه لصاحب الحمل وهو المريخ وهكذا الى اخر البروج ويلزم ان يكون اقسام المثلثات متحدة مثلا صاحب اول الثور والسنبلة والجدي كلها زحل ويسمى هذه القسمة بالنهبهر وايضا ربما يقسم البرج باثني عشر قسما فيعطى الاول لصاحب البرج الثاني والثاني لصاحب البرج الذي يليه الى الاقسام الاثني عشر ويسمى الاثني عشرية واذا كوكب او دليل في برج وقد قطع منه درجات ودقائق يعطى لذلك البرج من درجاته درجتان ونصف درجة ودرجتان ونصف الذي يليه الى ان يبقى اقل من نصيب برج فيعطى كل درجة من الباقي لاثني عشر دقيقة بحسب انتهى الحساب فالى ان انتهى عشرية ذلك الكوكب او الدليل مثاله كوكب في اثني عشر درجة وثلثي درجة من الثور يعطى من منتج الدرجات والدقائق عشر درجات

لاربعة بروج هي الثور والجوزاء والسرطان والاسد وهي درجة وثلثان فيعطي
الدرجة اثني عشرة درجة والثلثان ثمانية درجات ويكون الجميع عشرين
درجة فيكون موضع اثني عشرية ذلك الكوكب في عشرين درجة من السنبلة
وعلى هذا القياس **الفصل كب** في اوجات الكواكب وحضيضاتها
اوجات الشمس والمتحيرة تنتقل في كل اثنى سنة من برج الى برج ويسير في كل سنة
وستين سنة شمسية درجة وحضيضاتها يكون مقابلة لاوجاتها الا في عطارد فاوج
زحل في هذا التاريخ وهو ٦٥٨ من الهجرة في عاشر القوس واوج المشتري
في الدرجة الاخيرة من السنبلة واوج المريخ من السابع عشر من الاسد واوج
الشمس في الثامنة والعشرين من الجوزاء واوج الزهرة في الثامنة عشر من
الجوزاء واوج عطارد في اول عقرب ومقابلها تمام هذه الدرجة حضيضها
ولعطارد حضيضان وهما في مثلثي اوجه هذا بالزيج الشامي وفي الزيجات
فيه اختلاف واما القمر فيكون في الاوج عند الاجتماع والاستقبال وفي
الحضيض في تربيع الشمس **الفصل كج** في احوال البروج الحمل والثور
والجوزاء بروج الربيع والسرطان والاسد والسنبلة بروج الصيف
والميزان والعقرب والقوس بروج الخريف والجدي والدلو والحوت
بروج الشتاء وبروج اوايل الفصول منقلبة وهي الحمل والسرطان والميزان
والجدي وبروج اواسطها ثابتة وهي الثور والاسد والعقرب والدلو وبروج
اواخرها ذو جسدين وهي الجوزاء والسنبلة والقوس والحوت وبروج الربيع
والصيف شمالية وبروج الخريف والشتا جنوبية واما المثلثات فقد
سبق ذكرها والمثلثة النارية والهوائية فذكرة نهارية والارضية والمائية مؤنثة ليلية

وبروج الربيع والشتاء معوجة الطلوع وبروج الصيف والخريف مستقيمة
الطلوع **الفصل كد** في احوال الكواكب زحل والمريخ نحسان اكبرهما زحل و
المشتري والزهرة سعدان اكبرهما المشتري وعطارد سعد مع السعود نحس مع النحوس
والنيران سعدان من التثليث والتسديس نحسان من المقابلة والتربيع
والمقارنة والراس سعد والذنب والكيد نحسان وايضا العلوية والشمس ذكور
والزهرة والقمر انثيان وكل ذكر نهاري الا المريخ والمريخ وكل انثى ليلية وزحل بارد
يابس والمريخ والشمس حاران يابسان والمشتري والزهرة حاران رطبان
باعتدال والقمر بارد رطب وعطارد مع كل كوكب يأخذ طبيعته وخاصيته
الفصل كه في البيوت الاثني عشر البيت الذي يطلع من المشرق في
كل وقت هو الطالع وهو بيت الحيوة والنفس والجسد والعمر ومبدا امره وسلوكه الثاني
وبيت المال والمعاش والاعوان ثم الثالث وهو بيت الاخوة والاقرباء
والتحويل من موضع الى موضع ثم الرابع وهو وتد الارض وبيت الاباء والاملاك
وعواقب الامور ثم الخامس وهو بيت الاولاد والافراح والهدايا والرسل ثم
السادس وهو بيت العبيد والخدم والامراض والدواب الصغار ثم السابع وهو
وتد الغارب نظير الطالع وبيت الازواج والشركاء والاضداد ثم الثامن وهو
بيت الخوف والموت والمواريث والكنايات ثم التاسع وهو بيت
السفر والعلم والدين ثم العاشر وهو وسط السماء وبيت العمل والسلطان ثم
الحادي عشر وهو بيت الرجاء والاصدقاء والسعادات ثم الثاني عشر وهو بيت
الاعداء والشقاء والدواب الكبار ولكل بيت درجة ودقيقة من برج وحد
ذلك البيت من خمس درجات قبل ذلك الجزء الى خمس درجات

قبل جزء البيت الذي يليه والطالع والعاشر والسابع والرابع اوتاد والحادي عشر
والخامس والثاني والثامن مايليه الاوتاد والتاسع والثالث والسادس
والثاني عشر زائلة عنها والسواقط من الطالع هي الثاني عشر السادس والثامن و
الثاني واقوى البيوت الطالع والعاشر ثم السابع ثم الرابع ثم الحادي عشر ثم الخامس
ثم التاسع ثم الثالث ثم الثاني ثم الثامن واضعفها الثاني عشر والسادس
لكونهما زائلين ساقطين **الفصل كو** في افراح الكواكب ومايشبهها فرح
زحل في الثاني عشر وفرح المريخ في السادس وفرح المشتري في الحادي عشر
وفرح الزهرة في الخامس وفرح الشمس في التاسع وفرح القمر في الثالث و
فرح عطارد في الطالع ومقابل الفرح يسمى ترحا وآفة والكوكب النهاري بالنهار
فوق الارض وبالليل تحتها والليلي بالعكس يكون في حيزه وايضا الكواكب
الذكر في الربع المذكر وهو الذي بين العاشر والطالع او الربع الذي يقابله له قوة و
الكوكب الانثى في الربعين المؤنثين له قوة وكذلك الكوكب الذكر في البيوت
المذكرة هي التي اعدادها فردة كالطالع والثالث والخامس والمؤنث في
البيوت المؤنثة وهي الباقية له قوة **الفصل كز** في احوال الانظار التثليث
والتسديس نظر المودة واقواهما التثليث والمقابلة والتربيع نظر المنقصة واقواهما
المقابلة ونظر الصداقة الى السعود محمود ونظر العداوة عنها غير مذموم ونظر العداوة
الى النحوس مكروه ونظر الصداقة اليها ليس بذلك الكراهة والمعاونة والمجاسدة
مع السعود اتم في السعادة ومع النحوس اشد في النحوسة والتناظر يتقدم تمام
النظر وحد النظر لكل كوكب يسمى جرمه وجرم العلويين تسع درج قدامهما وتسع
درج خلفهما وجرم السفليين سبع درج من جانبيهما وجرم المريخ ثمان درج

كذلك وجرم الشمس خمس عشرة درجة وجرم القمر اثنا عشر درجة كذلك ويقرب
من ذلك حد الراس والذنب ويقوى الاتصال عندما يكون بين الكوكبين نصف مجموع جرميهما
ثم اذا صار بعد بقدر نصف اقلهما جرما بلغ النهاية وقس عليه الانفصال والقمر اذا
انتقل الى برج ولم يكن متصلا بكوكب لكنه سيتصل فيه يكون بعيد الاتصال واذا انتقل
ولم يتصل فيه بكوكب آخر يكون خالي السير واذا لم ينظر فيه الى كوكب اصلا كان وحشي
السير **الفصل كح** في مدلولات الكواكب السبع زحل كوكب المشايخ و
الدهاقين وارباب البيوتات القديمة والمشتري كوكب القضاة والاشراف
واصحاب المناصب والمريخ كوكب التمرد واصحاب الاسلحة والاتراك
واللصوص والشمس كوكب الملوك والعظماء واصحاب الامر والنهي والزهرة
كوكبة النساء والخدام واهل الطرب والعاشرين وعطارد كوكب الكتاب
واصحاب الدواوين والعلماء والاذكياء والقمر كوكب الرسل والبرد والعبيد و
الفصل كط في احوال الايام اذا كان القمر ناظرا الى السعود كان صالحا للامور
فان كان الى المشتري من برج منقلب كان صالحا للتجارة والبيع والشرى ومن برج
ثابت لدخول البلد وتاسيس الامور الثابتة ومن برج ذي جسدين للسفر و
ان كان الى الزهرة من برج منقلب كان صالحا للبس الجدد ومن برج ثابت
للزفاف ومن برج ذي جسدين للتزويج والشركة وان كان ناظرا الى النحوس نظر
عداوة فلا يصلح الا للشر والتخريب وقتل السباع وان كان نظر الصداقة وكان الى
زحل من البروج الارضية صلح للعمارات والزراعات ومن البروج المائية لحفر
الانهار والقنوات ومن البروج الثابتة لبناء المدن والقلاع وان كان الى المريخ
من البروج المنقلبة صلح للفروسية وضرب الصولجان ومن البروج الثابتة لبعثة

للعساكر ومن ذوات الاجساد لاصلاح الاسلحة وان كان ناظرا الى الشمس نظر
صداقة من البروج المنقلبة صلح للسفر والدخول على الملوك ومن البروج الثابتة
لدخول البلد وابتداء الاعمال السلطانية ومن بروج ذوات الاجساد لسائر الاعمال
ومن البروج النارية لاحد الحلي وعمل الصياغة وان كان ناظرا نظر عداوة فلا خير
فيه الا انه ان كان في الاجتماع حسن الحال صلح لاخفاء الاسرار وكتم الاشياء وان
كان في الاستقبال كذلك صلح لضد ذلك وان كان ناظرا الى عطارد وعطارد
مسعود كان اتصاله الى السعود ويصلح ايضا للتعلم والكتاب والبحث والجدال
وان كان منحوسا فلا خير فيه وبالجملة اتصال القمر الى كل كوكب اتصالا حسنا يصلح
للامور المنسوبة الى ذلك الكوكب والقمر مع الذنب والكيد وبين النحسين
ووحشي السير وفي الطريقة المحترقة وحال السير وخصوصا اذا كان منصرفا من نحسين
لا يصلح لابتداء الاعمال **الفصل** في اصول تحتاج اليه في الاختيارات
الجزوية يجب صلاح القمر وصاحب بيته في الاختيارات الجزئية وصلاح حال الكواكب
الذي نسب اليه العمل المطلوب وصلاح طالع الوقت وصاحبه وصلاح حال البيت
الذي نسب اليها العمل وصلاح حال صاحبه وصلاح حال البيوت من خلوها من
النحوس ونظر السعود اليها وصلاح حال الكواكب موقوفا الذاته وهي كونها في
البيت او الشرف او المثلثة او الحد او الوجه والربع الذي يسير فيه الى الاوج
او صعودها في الشمال او كونها مستقيم السير زائدا او العرضية وهي كونها في الاوتاد
وما يليها او ناظرا بالطالع او في فرحها او حرها او يكون في البيت الذي يكون
موافقا لطبعها او يكون مسعودة وهي اتصال بالسعود بالنظر او اتصاله وفساد
حالها باضداد ذلك مثل الوبال والهبوط والضعف والرجوع والاحتراق

والكون في البيوت الزايلة والترح والمحاربة بالنحوس وامثال ذلك و
السعد القوي يزيد في الخير والضعف بعض فيه والنحس القوي يكف عن الشر
والضعيف يزيد في ضده فيه وينبغي ان يختار للاعمال المنقلبة البروج المنقلبة وللثابتة
الثابتة واتصال القمر بالكوكب المناسب لذلك العمل مثلا للبس الجدد وكون
القمر في برج غير ثابت متصلا بالزهرة وللسفر في برج غير ثابت ارضي ان
السفر في البر او مائي ان كان في البحر متصلا بسعد ومنصرفا عنه والتاسع والسابع
مسعودين وللتعليم في برج الذي هو واحد البروج الهوائية والسنبلة والنصف
الاول القوس ممتزجا بعطارد وامتزاجا محمودا وللاستحمام كونه في بيوت المريخ
والمشتري وللفصد كونه في برج ناري او هوائي صالح الحال وللتخدير كونه في الجوزاء
وللبناء كونه صاعدا شماليا في برج ثابت او ذي جسدين وزحل في الرابع صالحا
وللاعمال السلطانية كونه في الشرف او في بيت الشمس ناظرا الى الشمس
نظر مودة وللتجارة كونه في البروج منقلب بالمشتري وعطارد والسبع والشرى
كونه في برج منقلب منصرفا من سعد السبع ومتصلا الى سعد الشرى وللتقصير في
هذا المختصر لهذا القدر ونرجع من يراد الزيادة عليه الى الكتب المولفة في هذا
الفن تمت

بازای ... وطر ازجدای
ازنجا ... ومیلای زمان
... بازای ورد ... وای زمان

بسم الله الرحمن الرحيم رب تمم بالخير الحمد لله رب العالمين
والصلوة على رسوله محمد واله اجمعين اين مختصريست در علم نجوم که یاد کرده
می شود برای ایجاز تا مبتدیان را از آن فایده باشد و این کتاب مشتمل است
بر دو قسم **قسم اول** در علم هیئة و نجوم و آن مشتمل است بر دوازده باب
قسم دوم در اختیارات کارها و این مشتمل است بر دو باب **قسم**
اول در علم هیئة و نجوم **باب اول در عدد افلاک** بدانک
فلک اول فلک قمر است ۲ فلک عطارد ۳ فلک زهره ۴ فلک
شمس ۵ فلک مریخ ۶ فلک مشتری ۷ فلک زحل و بالای این
هفت فلک دو فلک دیگر است یکی را فلک البروج خوانند و فلک
الثوابت نیز گویند و جملهٔ ستارگان بیرون ازین هفت کانه درین فلک اند
و دیگر را که بالای همه است او را فلک اطلس خوانند زیرا که در وی هیچ کوکب
نیست و فلک الافلاک نیز خوانند سبب انک جملهٔ افلاک در تسکم وی اند
فلک البروج را بدوازده قسمت کرده اند و هر قسمی را برجی خوانند ۱ ۲
۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ و علامات بروج و کواکب
در تقاویم برین صورت نویسند که نوشته شد پس هر برجی را بسی قسمت کرده
اند هر یکی را درجه خوانند پس جملهٔ فلک سیصد و شصت درجه باشد و هر درجه
را بشصت قسمت کرده اند هر یکی را دقیقه خوانند و هر دقیقه را بشصت
قسمت کرده اند و آن را ثانیه خوانند همچنین تا عواشر و از سیر آفتاب در فلک
البروج فصول سال پدید آید چون آفتاب باول حمل رسد اول فصل بهار
بود و چون باول سرطان آید اول فصل تابستان بود و چون باول میزان

رسد

رسد اول فصل پاییز بود و چون باول جدی رسد اول فصل زمستان بود و ما
صورت افلاک تسعه و آنچه در وی است در یک جدول پدید کردیم تا چون
مبتدی در وی نگاه کند دانستن آن بروی آسان شود والله الهادی للصواب

فلک الافلاک
فلک البروج
فلک زحل
فلک مشتری
فلک مریخ
فلک شمس
فلک زهره
فلک عطارد
فلک قمر
کرهٔ نار
زمین

الحمل
الثور
الجوزا
السرطان
الاسد
السنبله
المیزان
العقرب
القوس
الجدی
الدلو
ال...

باب دوم در بیان حرکات
افلاک و کواکب سبعه و راس و ذنب بدانک حرکات افلاک
دو قسم است حرکتی است از مشرق بمغرب و حرکتی است از مغرب
بمشرق چه فلک الافلاک به شبانروزی یک دور بکند از مشرق بمغرب و بسبب
گردش وی جملهٔ افلاک که در تسکم وی است بگردند و فلک البروج بنسبت
با افلاک دیگر ساکن است و آن هفت فلک دیگر حرکت کنند از مغرب

بمشرق هر یکی حرکتی جداگانه کند و مدتی معین یک دور بکند و در هر برجی روزی
چند معدود بماند پس ببرجی دیگر شود پس هر کدام که روش وی بیشتر بود
او را سریع السیر خوانند و آنرا که روش وی دیرتر بود او را بطیء السیر خوانند و
سریعترین کواکب از سیاره ماه سریع ترست که به بیست و هشت روز یک دور
بکند و در هر برجی دو روز و نیم بماند بتقریب و سیر آفتاب و زهره و عطارد بهم
نزدیک است عطارد از آفتاب پیش از بیست و هشت درجه دور نشود و زهره از
آفتاب پیش از چهل و پنج درجه دور نشود و آفتاب فلک را بیک سال قطع
کند و در هر برجی یک ماه بماند و حساب سال و ماه فارسی بر سیر آفتابست
و مریخ بهر دو سال فلک را قطع کند بتقریب و هر وقت که مستقیم بود در برجی
چهل و پنج روز اقل و اکثر مقام کند اما چون راجع شود ممکن است که شش
ماه در یک برج بماند و مشتری بهر دوازده سال فلک را قطع کند و اندر
هر برجی سالی مقام کند و زحل بهر سی سال فلک را قطع کند و در هر برجی دو سال و نیم
مقام کند و بدانک در هر فلک قمر دو دایره است بزرگ و در دو نقطه
نزدیک یکدیگر افتاده اند و یکدیگر را قطع کرده یکی را عقده راس خوانند و دیگر را
عقده ذنب و راس آنست که چون ماه آنجا رسد او را عرض نبود و عرض وی
در جنوب ابتدا کند و این هر دو نقطه پیوسته متقابل هم باشند و روش ایشان هر دو
از مشرق بمغرب بود هر روز سه دقیقه روش هر دو یکسان پس هر جا راس بود
ذنب در مقابل و راس را جوزهر نیز
گویند و این است شکل جوزهر

جنوب
عقده ذنب
عقده راس
و راس و ذنب
شمال

باب سیم در طبایع کواکب سبعه

و سعد و نحس و دلایل هر یکی بر احوال و امور آفتاب طبعت او گرم و خشکست
دلالت کند بر پادشاهان و بر هر کاری که ظاهر بود که آنرا بقهر و غلبه باز خوانند و سعدست
از تثلیث و تسدیس و نحس است از تربیع و مقابله ماه سرد و ترست جرم او را
بگرداند تیزی و بسبب تری بگمند و دلالت بر خبرها و صاحب خبران و پیکان
و نگشتن کارها و زود زایل شدن و هر آنگاه که بسعدی پیوندد و قوی حال بود سعد
چون بنحسی پیوندد و ضعیف حال بود نحس است و از نظر دوستی سعد است و از نظر
دشمنی نحس زحل سرد و خشک است و نحس بزرگست دلیل کند بر زمینها و املاک
بزرگان و ستاهان و خصیان و درویشان و بخیلان و بدبختان و مدبران و محرومان
و دلالت کند بر کندن جوها و آبها آوردن و کشت کردن و هر کاری که از آن نحسی
و رنج باشند و دلیلست بر مکر و حیله و کین اندیشی و سودا و غم بستن زندان و زحمت و
عقوبتها و بیماریها و دشمنی افگندن میان مردمان مشتری گرم و ترست و سعد بزرگ
دلیل کند بر قاضیان و عدول و پیران و زاهدان و عدل و انصاف و امانت و دیانت
و نگاه داشتن و نیکوی ورزیدن و دلیلست بر عمرها و نام بلند و جاه و منزلت
بزرگ و دلیل کند بر وزیران و دبیران و منشیان و مال بسیار و ذخایر و تحفت
و باج و جواهر و دلیلست بر مودت میان مردم مریخ گرم و خشکست و
سوزنده و دلالت کند بر دزدان و عیاران و جلادان و جنگ و عربده و
کشتن و سوختن و لشکر و بندگان و خدمتکاران و خون ریختن و ویران کردن
و بر صناعات آتش و بر کارها که ناگاه افتد و مرگ و کار بشتاب و دشمنی و
نحوس است زهره سرد و ترست و دلیلست بر زنان و بانوان و
خوب رویان و مخنثان و مطربان و بربط و خواندن غزل و عشق بازی و لی

و سعد خرد تیب **عطارد** امیزنده است با هر کوکبی که بیامیزد طبع وی گیرد
هر برجی که باشد طبع آن برج و خداوندان برج گیرد و این ستاره هوائیست با
را بر انگیزاند دولت کند بر دبیران و کاردانان و بازرگانان و بر حلیتها و تجارت
و بیداری در کارها و تلطف **راس** طبع وی افزودنست اگر با سعدی باشد سعد
از جهت آنک سعادت او زیادت شود و اگر با نحسی باشد نحس است از آنک
نحوست او بیفزاید **ذنب** طبع وی نقصان کردنست و نحس است اگر با سعدی
باشد هم نحس بود از آن جهت که از سعادت وی بکاهد و اگر با نحس بود بدتر بود

باب چهارم در مشرقی و مغربی شدن کواکب از آفتاب چون ستاره
پیش از آفتاب برآید و وقت صبح و بامداد بود که برآید او را مشرقی خوانند
و چون پس از غروب او را بینند وقت نماز شام او را مغربی خوانند بعد مغربی
بودن ستارگان بوی دو برج باشد یا کمتر چون میان ایشان و آفتاب بیش از دو
برج بعد بود نه مشرقی باشند و نه مغربی و عطارد و زهره هر وقت که ایشان را
بتوان دید یا مشرقی باشند یا مغربی و ماه را مشرقی و مغربی نخوانند

باب پنجم در معرفت بروج منقلبه و ثابته و ذو جسدین و فصول سال از جمله بروج دوازده
گانه را چهار برج منقلب خوانند از آن جهت که چون آفتاب بدین برجها
آید روزگار بگردد و از فصل بفصلی دیگر شود و چهار برج دیگر را ثابت خوانند زیرا
که در هر فصلی که باشند چون آفتاب بدین برجها آید آن فصل بر قرار خویش بماند
و میانه و چهار برج دیگر را ذو جسدین خوانند زیرا که آفتاب بدین برجها آید طبع هوا
اندکی بگردد و این فصل را بدان فصل دیگر در آمیزد و او را امتزاج الفصلین خوانند
و ترتیب ایشان چنانست که از اول حمل تا آخر حوت یک برج منقلب است

دو

و دیگر ثابت و سیم ذو جسدین و فصول سال از روش آفتاب معلوم گردد و چون
آفتاب باول نقطه حمل رسد سال بگردد و زمستان ببهار بدل شود و ازین جهة
حمل منقلبست و چون بثور آید فصل بهار بر قرار خویش بماند ازین جهة ثور را ثابت
گویند و چون بجوزا آید طبع هوا اندکی بگردد و بهار بتابستان در آمیزد ازین سبب جوزا را
ذو جسدین خوانند و چون بسرطان آید بهار بتابستان بدل شود پس سرطان منقلب
خوانند و چون باسد آید تابستان بر قرار بماند و میانه تابستان بود پس اسد را ثابت
خوانند و چون بسنبله آید باد خنک جهد و گرما اندکی کمتر شود و تابستان بهرگان
بیامیزد پس سنبله را ذو جسدین خوانند و چون آفتاب بمیزان آید تابستان بخریف
بدل شود پس میزان منقلب خوانند و چون بعقرب آید خزان بر قرار خود بماند و میانه
وی بود پس عقرب را ثابت خوانند و چون بقوس آید هوا سردتر گردد و طبع خزان
بزمستان بیامیزد پس قوس را ذو جسدین خوانند و چون بجدی آید خزان بزمستان
بدل شود پس جدی را منقلب خوانند و چون بدلو آید زمستان بر قرار بماند و میانه وی
پس دلو را ثابت خوانند و چون بحوت آید سرما کم شود و فصل زمستان ببهار در آمیزد
پس حوت را ذو جسدین خوانند

باب ششم در معرفت طبایع بروج و خداوندان
مثلثات بدانک از اول حمل
تا حوت یک برج گرم و خشک
بر طبع آتش و دوم سرد و خشک
بر طبع خاک و سیم گرم و تر بر طبع
هوا و چهارم سرد و تر بر طبع [illegible]

تا اخر پس

این برج سه آتشی اند بر طبیعت صفرا و ایشان را مثلثهٔ آتشی خوانند و سه خاکی اند و
ایشان را مثلثهٔ خاکی خوانند بر طبیعت سودا و سه هوائی اند بر طبیعت خون و ایشان را
مثلثهٔ هوائی خوانند و سه آبی اند بر طبیعت بلغم و ایشان را مثلثهٔ آبی خوانند و چون
است یاد گیری این مثلثات در خاطر بماند. حمل و اسد و قوس آتشی اند
جوزا و میزان و دلو بادی اند. ثور و سنبله و جدی خاکیست
سرطان و عقرب و حوت آبیست. و هر مثلثه را خداوندان اند از کواکب سیاره
که در طالعهای که بروز اتفاق افتد یکی قوی تر بود و در طالعهای که بشب
اتفاق افتد آن دیگر قوی تر بود و این هر دو شریکی بود که بروز و شب
بکار دارند و خداوند مثلثهٔ آتشی بروز آفتابست پس مشتری و بشب مشتری
پس آفتاب و شریک ایشان بروز و شب زحل است و خداوندان
مثلثهٔ خاکی بروز زهره است پس ماه و بشب ماه پس زهره و شریک
ایشان هر دو بروز و شب مریخ است خداوندان مثلثهٔ هوائی در طالع روز
زحلست پس عطارد و در شب عطارد پس زحل و شریکشان بروز و
شب ماه است و خداوندان مثلثهٔ آبی بروز زهره است پس مریخ
و شریکشان بروز و شب قمر

باب هفتم در معرفت بیوت و وبال

کواکب بدانک این دوازده برج که یاد کرده شد یکی خانهٔ آفتابست
و آن اسد است و یکی خانهٔ قمر و آن سرطان است و هر دو در پهلوی یکدیگر اند
و اسد موافق آفتابست ازان جهه که گرم و خشکست و آتشی و سرطان موافق
ماه است ازان سبب که سرد و ترست و آبی و باقی بروج هر دو برج
خانهٔ کوکبیست از کواکب خمسه اما زحل خانهای وی در مقابل خانهای

شمس و قمر است یکی دلو مقابل اسد و دیگر جدی مقابل سرطان و خانهای مشتری
که فلک وی زیر فلک زحل است در پهلوی خانهٔ زحل است یکی قوس
دوم حوت و خانهای مریخ در پهلوی خانهای مشتری اند یکی حمل و دیگر عقرب
و خانهای زهره در پهلوی خانهای مریخ است یکی ثور و دیگر میزان و خانها
عطارد در پهلوی خانهای زهره است یکی جوزا و دیگر سنبله و هر کوکب
که مقابل خانهٔ خود بود آن کوکب در وبال بود و چون درین دو دایره نظر کنی
معلوم شود و الله اعلم بالصواب

خانهٔ ماه — خانهٔ آفتاب
خانهای عطارد و وبالهای مشتری
خانهای زهره و وبالهای مریخ
خانهای مریخ و وبالهای زهره
خانهای مشتری و وبالهای عطارد
خانهٔ زحل — خانهٔ زحل
وبال ماه

باب هشتم در معرفت شرف

و هبوط کواکب و راس
و ذنب بدانک
شرف آفتاب در
نوزدهم درجه حملست
و شرف ماه در سیم
درجه ثور است و شرف
زحل در بیست و یکم درجه
میزانست. و شرف مشتری در پانزدهم درجه
سرطانست و شرف مریخ در بیست و هشتم درجه جدی است
و شرف زهره در بیست و هفتم درجه حوتست و شرف عطارد
پانزدهم درجه سنبله است و شرف راس در سیم درجه جوزا است
و شرف ذنب در سیم درجه قوست و همه برج شرف ستاره

الا آنکه قوت او انگاه تمام باشد که بیش از درجه شرف باشد و رونده
باشد سوی درجه شرف و میان ستاره و درجه شرف ده درجه یا کمتر
بود و قوت تمامت ان وقت بود که ستاره در درجه شرف بود و مقابل
شرف را هبوط خوانند و صورت شرف و هبوط کواکب درین دایره معلوم

باب نهم در معرفت حدود کواکب

بدانکه اصحاب
نجوم در حدود مختلف اند و هر قومی را
حدود و نوعی دیگر است اما داران متفق
اند که برجی را پنج قسم مختلف بخشیده
اند و هر قسمی را بکوکبی از کواکب خمسه
نسبت کرده و در قسمت حدود مشتری
را بجای افتاب باز داشته و زهره را بجای ماه و
درست ترین حدود مصریانست و منجمان
درین روزگار انرا بکار می دارند و ما ان
حدود را در جدولی بنوشتیم تا چون حاجتی
در انجا نگرد بروی اسان بود اما خیر
ستاره در اصطلاح منجمان انست که
ستاره روزی بروز بالای زمین باشد و بشب
زیر زمین تا ستاره شبی بالای زمین و بروز زیر زمین
و چون باین مثال بود گویند فلان ستاره در حیز خویش است و این صفت قوتی بود

ستاره را منجمان که گویند در شکله خویش یا در خانه خویش اما این قوت کم ازان قوت باشد
اما فرح ستارگان انست که عطارد در طالع بود و ماه در سیم طالع زهره در پنجم و مریخ در
ششم و افتاب در نهم و مشتری در یازدهم پس هرگاه که ازین ستارگان یکی در خانها
بود که گفتیم گویند که فلان ستاره در فرح است و این قوتی باشد و برا و مقابل
فرح ترح بود و بدان قدر که از فرح قوة باشد از ترح ضعف باشد و عطارد
ترح هفتم است که در مقابل طالع است و قمر را نهم همچنین تا اخر فی الجمله
فرح و ترح سعدین در مقابله هم است بر تبادل

ع	مشتری و	زاب	اسد	زهره ب	عطارد ک	مریخ کد	زحل ر
ا	زهره ح			عطارد ید	مشتری کب	زحل کز	مریخ ر
ب	عطارد ز			مشتری یو	زهره کب	مریخ کد	زحل ر
ج	مریخ ز			زهره یج	عطارد کا	مشتری کو	زحل ر
د	مشتری و			زهره یا	زحل یج	عطارد کد	مریخ ر
ه	عطارد ز			زهره ا	مشتری یج	مریخ کج	زحل ر
و	ل و			ی ید	ب کا	ه کج	خ ل
ز	ح ر			ه یا	د یط	ب کد	ل ل
ح	ب ب			ه ر	د کا	ل کو	خ ل
ط	د ر			ب یج	ه کب	ل کج	خ ل
ی	د ل			ه	ب ط	ح ی	ل ل
یا	ه ب			ب و	د ط	ح یح	ل ل

دفع و حسرت که در مقابل یکدیگر است واین جدول حدود است بقول
اهل مصر تا معلوم بود دیگر چون کوکب در حد خویش بود قوی حال بود و منجمان
بعد از خانه و شرف برج موتن پیشتر از مثلثه نهند و تاثیر ان قوی تر گیرند

باب دهم در معرفت اتصال و انصرافات

جایگاه قمر اندر تقویم هر او را بباید
نگریستن و جایگاه ستارگان بر سر برج دو برج سیم باشند از موضع کوکب
با دو برج است یا یازدهم بدانکه در تسدیس وی است یعنی میان ایشان
دو برج است که سدس فلک باشد و سر ربع در برج چهارم باشد از موضع قمر
با کوکب دیگر یا در دهم بدانکه تربیع وی یعنی میان ایشان سه برج اند که ربع
فلک باشد و سر ان کوکب که در نهم باشند یا در پنجم بدانکه در تثلیث
وی است یعنی میان ایشان چهار برج است که ثلث فلک باشد
و سر ان کوکب که در برج هفتم باشد از موضع کوکب در مقابله
وی باشند و چون دو کوکب در یک برج باشند میان ایشان در جه و دقیقه مقارنه
و قران گویند و چون کوکبی با آفتاب مقارنه کند احتراق گویند و چون
قمر با آفتاب مقارنه کند اجتماع گویند و چون کوکبی با راس یا با ذنب
مقارنه کند مجاسده گویند و چون در شکل ... تک سعادت و نحوست
و هرگاه که میان قمر و کوکبی دیگر چهار اندک بود در برج
کوکب ... اندر درجه قمر بود و بعدی متصل بود تا
انکه هر دو در یک دقیقه جمع شوند انکه در حقیقت
اتصال بود

باب یازدهم در خانهای دوازده

خانه اول را خانه نفس خوانند و زندگانی خانه دوم دلیل

کند

کند بر افزودن قوت یافتن و مدد گرفتن از چیزهای که موافق بود و این را خانه
مال و معیشت گویند و خانه یاران و بعض اند خوانند خانه سیم خانه برادران
و خواهران و خویشاوندان است و خانه سفرهای نزدیک و تحویل از جای
بجای خانه چهارم خانه پدر و جد و املاک و ضیاع و عواقب امور است
خانه پنجم دلیل بود بر تصرف کردن در کارها و این را خانه فرزندان و رسولان
و خبرها و هدیها گویند و خانه غله پنجم خانه ششم دلیل بود بر افتادن این را
خانه بیماری و افت و خانه بندگان گویند خانه هفتم را خانه زنان و جنگ
و همبازان گویند خانه هشتم دلیل بود بر بینت شنیدن خبرها و باطل
و این را خانه نکبت و ترس و خانه میراث و مال قدیم و خانه مال زنان
گویند خانه نهم دلیل کند بر سفر و علم و دین و رای گویند و تیر خانه دهم را خانه
عمل و سلطان و خانه مادران گویند خانه یازدهم را خانه امید و سعادت و
برادرخواندگان و دوستان گویند خانه دوازدهم را خانه دشمنان و مخالفان
و بدبختی و زندان و غمها و فرو ماندگان و چهارپایان گویند و صورت طالع
دوازده خانه برین شکل نویسند

ارباب مثلثات

طالع

گذشت احوال این خانها چنان
دانند که هر وقت که خداوند یکی ازین
خانها قوی حال باشد و دلالت کند
بر قوت و سعادت ان چیزها
کند دلیل نیست و اگر ستاره نحس
در وی بود یا خداوندش منحوس بود

یا در تثلیث و تسدیس همچنین و اگر ستاره نحس در وی یا خداوندش منحوس بود
دلالت کند بر ضعف آن چیز که تعلق بدان خانه دارد **باب**
دوازدهم در معرفت قوة و ضعف کواکب و سعادت و نحوست
ایشان سعادت و قوت ستاره آن باشد که بسعدی پیوندد و آن نظر مقبول
بود از موضعی که هر دو ستاره یا یکی از ایشان در حظی بود از حظ خویش
و نحوست ستارگان آن بود که ستاره نحس بوی نظر کند یا وی در اتصال
نحسی بود از نظری نامقبول از تربیع یا مقابله یا قران و قوت ستارگان
از دو گونه بود بعضی ذاتی و بعضی عرضی قوة ذاتی آن بود که کوکب در حظ
بود از آن حظها که یاد کردیم در خانه خویش یا در مثلثه یا در شرف یا در حیز
یا در حد یا در فرح و چون بر خلاف این باشد در وبال یا در هبوط یا در طرح
یا در جای غریب که هیچ حظ ندارد و درین حالات ضعیف باشد و
ضعف غریب ضعفی اندک بود و قوت عرضی آن بود که ستاره در
شکل طالع درین خانه بود که وتد خوانند و آن طالع است و دهم و هفتم و چهارم
یا در آن خانه که مایل الوتد خوانند چون دوم و یازدهم و پنجم و هشتم و قوی ترین
وتدی طالع است پس دهم پس هفتم پس چهارم و از مایل الاوتاد قوی ترین
یازدهم است پس پنجم پس نهم پس سیم پس ششم و دوازدهم را اعتبار
نکنند و چون خواهند که نوبت بدن و عقل و رای بدانند باید که طالع را
معتبر دارد و قوتها ذاتی طلب کند و چون در رفعت و سلطنت
کوشند وتد دهم معتبر دارد و قوت عرضی طلب باید کرد **قسم دوم**
ازین رساله در آنکه در اختیارها چون کنند اول در دانستن معنی اختیار

باب اول در ماهیت و معنی اختیار و کیفیت آن دوم در اختیار کردن هر کاری بر ترتیب
و کیفیت آن اختیار ساعات وقتی کرده بود
موافق آن مقصود که پیش دارد یعنی طالع وقت و آن خانه که دلیل کند بر آن حاجت
قوی باشد و خداوندان خانه که دلیل مقصود بود متصل بود بخداوند طالع اتصال سعدین
و چون اختیار موافق طالع وی بود از آن منفعتی زیادت باشد مثلا اگر طالع
منحوس و اختیار مخالف وی بود از آن مضرت یا بد و از نحاست که در یس
یک اختیار ابتدای کاری کنند یکی از آن منفعت دیده و دیگری مضرت
یا آنکه هر دو در قبول این احوال بیکدیگر نزدیک باشند مثلا دو شخص بیک
اختیار و یک طالع بسفر روند یکی را راه برنند و آن دیگر بسلامت برود و در اختیار
صلاح قمر و طالع وقت و خداوندان خانه که قمر در آنجا بود نگاه باید داشت
و صلاح احوال آن ستاره که بعرض بوی تعلق دارد و آن خانه که دلیل بر مقصود
کند نگاه دارد چنانک در آن کردن قوة زهره و صلاح خداوند خانه هفتم
که خانه زنان است و در تجارت طلب مال و خریدن و فروختن قوت
و سعادت مشتری که این چیز بوی تعلق دارد و صلاح خانه دوم که بیت
المال است نگاه دارد و همچنین در اختیارهای دیگر و چنان کند که اوتاد از نحس
خالی بود و اصل در اختیارهای جزوی صلاح قمر است و خداوند خانه وی و هر کاری
که مردم و طنه خویش کند یا بعادت در آن اختیار حاجت نباشد و هر کاری
که خواهند که زود بر آید یا کاری که خواهند زود از آن انتقال کنند بجری دیگر باید
که موضع قمر و طالع وقت برجی منقلب بود و زود برین برج در انقلاب برج
سرطانست و باید که مسعود بود یا ممتنع بحر باشد و هر کاری که خواهند که ممکنند

و با سر آن مجدود چون صبغها و حرفتها و خرید و فروخت در آن بروج ذو جسدین اختیار
باید کرد و در هر کاری که از آن ثباتی خواهد و خواهد که دایم ماند در آن اختیارات بروجهای
ثابت طلب باید کردن و ثابت‌ترین بروجها اسد است و قمر از طالع و برج اختیار
نیک نباشد الا خرید و فروخت که چون مسعود بود باکی نباشد و در اختیارات
از نظر مسعود از مقابله و تربیع و نظر نحوس از تثلیث و تسدیس باکی نباشد و چون
خداوند خانه عرض نحس باشند او را در وتد نباید افکند ولیکن باید که در یازدهم بود یا نهم یا
پنجم یا ساقط نباشد مثلا زحل در عمارت کردن و مریخ در صید و سلاح ساختن الا
اگر استاد در طلب تر دنبه افکنی باشند و هر وقت که صلاح قمر نگاه نتوان داشت
در اختیاری جهد کنند یا مشتری یا زهره هر کدام قوی حال بود در موضع خوشتر در طالع یا
دهم افکند **باب دوم در اختیارات** در ترتیب خانهای دوازده که خانه
هر حالی از احوال مردم تعلق بخانه دارد از خانهای دوازده گانه و ما انچه میان جمهور
مشهور است بیان کنیم بر ترتیب ان شاء الله تعالی **اختیاراتی** که تعلق بطالع دارد **حمام**
شدن باید که قمر در خانهای مشتری یا مریخ بود **موی ستردن** باید که قمر در بروج
آبی بود نباید که در سنبله بود یا در برجی که موی دارند باید که قمر در بروج
آتشی بود و ناظر با آفتاب و مریخ یا از تثلیث و یا از تسدیس و متصل بود بکواکب سعد
نو بریدن و پوشیدن احتراز باید کردن از بودن قمر در بروج ثابت خاصه اسد و
از قران و از مقابله و تربیع کواکب نحس و اتصال ستارگان سعد پسندیده است
خاصه زهره **اختیاراتی** که تعلق بخانه دوم دارد **خریدن** باید که قمر متصل باشد
بسعود از وتدی و جایگاه پسندیده و سهم السعادة در خانه مشتری بود و در وتد
فروختن باید که قمر منصرف بود از سعدی و متصل بود بسعدی دیگر و اگر متصل

بنحسی بود فروشنده را زیان ندارد و اما ممکن است که پشیمان شود **انباری کردن**
باید که قمر در برج ذو جسدین باشد و متصل بسعود و مقبول ایشان **فرستادن**
مال تجارة باید که قمر متصل بود بعطارد و مقبول او و از نظر سعدان و صلاح
خانه دوم و خداوندش و یازدهم و خداوندش نگاه باید داشت **اختیاراتی**
که تعلق بخانه سیم دارد **بسفر نشستن** باید که قمر در برجی منقلب بود و بر تثلیث
از تسدیس مریخ و مشتری ناظر **پیدا کردن کارها** باید که قمر در بروج منقلبه بود و
ناظر آفتاب و هر دو بطالع نظری پسندیده دارند و طالع و قمر از نحسان دور باشند و طالع
پسندیده است بودن قمر در تحت الشعاع و در حقیقت اجتماع نباشد و
همچنین خداوندان طالع تحت الشعاع و نباید که شمس و قمر ناظر بوند در کارها
پوشیدن کارها اما اگر شخصی خواهد که پنهان شود باید که قمر از اجتماع منصرف
بود و مستور در تحت الشعاع باشند تا ماه فوق الارض بود و سعدی بوند
که تحت الارض باشند **نامه نوشتن** باید که قمر در بروج منقلب بود و متصل
بستاره که مکتوب الیه تعلق بوی دارد و مثلا اگر بپادشاهی نویسد متصل باشد بآفتاب
و اگر بقاضی نویسد تعلق بمشتری دارد و باید که مقبول بود **تحویل کردن** چون قمر
در خانه سیوم بود و خانه سوم و خداوندش مسعود بوند پسندیده بود **اختیاراتی**
که تعلق بخانه چهارم دارد **بنا نهادن** باید که قمر در برج ارضی بود متصل بستاره
که در شرف باشد یا برجی هوایی بود و عرض قمر شمالی بود و مشرقی بود یا در خانهٔ
باشند **ویران کردن** باید که قمر منصرف بود از سعدی و متصل بنحسی مشرقی
و قمر بالای زمین بود و نحوس که بودند که در زیر زمین بود و عرض قمر جنوبی و
افزاید و در خرابی قلاع باید که عرض در هبوط بود و از اوتاد ساقط و ضعیف

ومنحوس بود ضیاع خریدن باید که قمر در برجی ارضی بود ومتصل بسعدی
ومقبول بود یا بر تثلیث یا تسدیس زحل بود ومقبول بود ونشاید که بربع
نظر دارد و باید که خانه چهارم و خداوندش مسعود بوند کاریز جوی کندن باید
که قمر در پنجم یا در سوم بود و در برجی آبی متصل بزحل از تثلیث یا تسدیس
و زحل مستقیم و مشرقی بود و بروج آبی مسعود باشد درخت نشاندن
باید که قمر در بروج ثابت یا ذو جسدین بود و طالع برجی ثابت بود و خداوندش
مشرقی باشد متصل بسعدان و مسعود در برجی هوایی باشد کشت کردن
باید که ماه در سرطان یا ثور باشد متصل بسعود
باشد و خداوندش مسعود اختیاراتی که تعلق بخانه پنجم دارد
باید که قمر در برجی نر بود بر تثلیث آفتاب و طالع برجی نر
بود و خداوندش در برجی باشد و مسعود بود و اوتاد همچنین خبر دادن باید
که قمر بزهره متصل بود و زهره مستقیم و از کوشتها دور از شهر باز گردیدن
باید که قمر از کوشتها دور باشد و از تحت الشعاع هم و متصل باشد بخداوند آن
خانه که در آنجاست و خداوند طالع با خداوند برج که قمر در وی است
در برجی ارضی باشد کودک بمکتب فرستادن باید که قمر در برجی باشد که
صورت آدمی دارد و آن برج هوایی است و سنبله و اول قوس و در تناظر
عطارد بود یا در اتصال وی و هر دو از کوشتها دور باشند و عطارد
و مشرقی بوند و خداوند خانه عطارد و قمر هر دو بدیشان ناظر باشند و
از مناحس پاک باشند اختیاراتی که تعلق بخانه ششم دارد علاج کردن [illegible]
و غیره باید که قمر در حمل و ثور باشد و از مناحس دور و طالع یکی از این دو

برج

باشد و ماه در نقصان بود و مسعود معالجه کردن بیمار باید که قمر در برج بود بر خلاف
طبیعت بیمار و متصل بود بکوکبی همچنین بنظر سعد حقنه کردن باید که ماه در
زیادت بود در عقرب یا در میزان و بسعدی متصل بود مسهل خوردن
باید که قمر در بروج آبی بود و متصل بکوکبی که زیر زمین باشد نه در چهارم و
متصل بود بزهره و تثلیث مریخ روا بود و نباید که قران مشتری بود
که فعل دارو ضعیف کند معالجه چشم باستعمال آهن باید که قمر در اتصال مشتری
و زهره بود و ایشان بالای زمین باشند حقنه کردن کراهیت است
نظر مریخ از هر جا که باشد و بودن قمر در عقرب و باید که ماه در نقصان بود
متصل بمشتری و زهره و چون در عقرب شود تسدیس و تثلیث مریخ
روا دارند و نظر زحل روا نبود فصد کردن مکروه است که قمر در جوزا
بود و در حجامت نشاید که در اسد و ثور بود و همچنین در هر معالجه که در آن
آهن استعمال کنند نشاید که در آن برج بود که دلیل کند بر آن موضع که آن
بوی میرسانند و باید که قمر در نقصان بود و مسعود بود و بتسدیس و تثلیث
مریخ روا باشند برده خریدن چون قمر در برج چهار پا باشد که صورت آدمی دارند
و طالع هم یکی از این برج بود و خداوندش از کوشتها دور بود و باید که خداوند
ششم بصاحب طالع پیوسته بود و اوتاد از نحوس خالی بود بنده آزاد کردن
باید که ماه در زیادت بود و متصل بود بسعدی مشرقی و طالع و خداوندش
مسعود باشند اختیاراتی که تعلق بخانه هفتم دارد نکاح کردن حذر باید
کرد از بودن قمر در ششم طالع و هشتم و بروج ثابته خاصه در دلو و در میزان نیک بود
و باید که قمر متصل بود بسعدی و زهره بر بود و باید که سعدان در جای نیک

باشند **از این نشستن** نیکست چون قمر در ثور و اسد و جوزا و سنبله باشد
و سنبله نیکو را نشاید و باید که بزهره نظر دارد و زهره قوی حال بود و نحوس
نبود و حذر کنند از بودن ذنب در خانهٔ فرزندان **بمصاف رفتن** باید که ماه در
برج منقلب بود و طالع خانهای یکی از ستارگان علوی باشند و خانهٔ
مریخ درین باب قوی ترست و باید که قمر بمریخ بر تثلیث یا تسدیس
وی بود و خداوند طالع [illegible] در برجی ثابت یا ذو جسدین باشند در طالع یا دهم
یا از دهم و خداوند در طالع یا در دوم باشند یا مقبول یا متصل بکوکبی ساقط
که او را قبول نکند و نشاید که ماه در چهارم بود و کراهیت است که خداوند
دوم در ششم باشند و پسندیده است که خداوند ششم در دوم باشند و
باید که خداوند طالع بر خداوند ششم غالب بود و از وی قوی تر باشند
و باید که خداوندان خانه که صاحب طالع در آنجاست قوی بود و مشرقی
و نباید که خداوندان خانه که خداوند ششم بود در احتلاس قوی بود
گریخته جستن باید که قمر بدان کوکب که خداوند خانهٔ قمرست متصل بود
از تثلیث یا تسدیس و این کوکب بالای زمین بود و منحوس بزحل
اختیاراتی که تعلق بخانهٔ نهم دارد **سفر خشکی رفتن** باید که قمر در برج ارضی بود
و بر جهار منقلب در سفر هوا افق تر بود از ثوابت و باید که طالع و خداوند
طالع و نهم و خداوندش شمالی باشند از نحسان خاصه از مریخ و البته
نشاید که قمر در عقرب باشند **سفر دریا کردن** باید که قمر در برجهای آبی بود
و این برجها از نحوست دور باشند خاصه از زحل و طالع و خداوندش و اوتاد
مسعود باشند **در شهر شدن** سعادت قمر و سعادت خداوند دوم نگاه

دارد

باید داشت و باید که طالع مسعود باشد و خداوندش در جای نیک
باشد از صورت طالع و سهم السعاده در طالع باشد یا در دهم و صاحب طالع
بوی ناظر بود و خداوند دوم بالای زمین باشد و قمر بالای زمین باشد باید که
متصل بکوکبی بود که آن کوکب بالای زمین باشد و اگر خواهد که پنهان در
شهر شود باید که قمر از اجتماع منصرف بود و هنوز از تحت الشعاع بیرون
نیامده باشد و متصل بسعدی که در زیر زمین باشد نه در چهارم **اختیاراتی**
که تعلق بخانهٔ دهم دارد باید که قمر در خانهای مشتری باشد و طالع
هم خانهای مشتری باشد یا اسد یا عقرب و سعدها در وتد و خداوند دهم قوی
حال و مشتری مسعود و آفتاب مسعود بود و از نحوستها دور و خداوند خانهٔ
خداوند دهم طالع همچنین **گشادن علم** باید که قمر در برجی ذو جسدین باشد در
وتدی و متصل ستارهای سعد و در زیادت نور و طالع برجی ذو جسدین بود
مسعود بکواکب سعد و اگر خواهد که در آن از برای آنکس نشر شود
باید که قمر در برجی ثابت بود در دوازدهم یا ششم منحوس و همچنین طالع خداوند که
بستن علم باید که طالع و خداوندش و قمر و خداوند خانهٔ قمر در جایهای نیک
باشند و مستقیم و سریع السیر باشند و مشرقی و اگر یکی ازین هر سه بر تثلیث
آفتاب بود یا مریخ و مقبول باشند بهتر بود **ابتدای خراج بستدن** باید که قمر در خانهٔ
زحل بود و بزحل از تثلیث یا تسدیس و عاشر برجی ثابت بود باید
که قمر در برجی ثابت یا در ذو جسدین باشد بر تثلیث طالع یا تسدیس
و تربیع نیز بود و طالع هم برجی ثابت یا ذو جسدین بود و خداوند بر تسدیس
و یا تثلیث وی و نزد وقت اجتماع چون سعدی در طالع باشد نیک بود

طلب اعمال و همچنین وقت استقبال چون سعدی در منیم بود و اگر بجای
و سعد نحسی بود زیان دارد **داد خواستن** باید که قمر در میان تربیع و مقابله
آفتاب باشد یعنی از تربیع گذشته بود و هنوز بمقابله نرسیده بود و قمر و
طالع از نحوس دور باشند و خداوند طالع در جای نیک بود و خداوند
ششم بوی متصل بود و سهم السعادة در وتد دهم باشند **اختیارات** که تعلق
بخانه یازدهم دارد **طلب دوستی کردن و تودد آن** باید که قمر در برجی ثابت
بود و از نحوست خالی و خداوند یازدهم بطالع ناظر یا متصل بود بخداوند
طالع از تثلیث یا تسدیس و قمر متصل بود یا کوکبی که دلالت کند
بر جنس آن دوست از مردمان مثلا اگر زنی باشد متصل بزهره و
اگر کودکی باشد بعطارد و اگر پیری باشد بزحل و اگر قاضی بود بمشتری و
اگر ترکی بود بمریخ **اختیارات** که بخانه دوازدهم تعلق دارد **چهارپای خریدن**
باید که قمر در برجی نبات بود الا دلو و عقرب و طالع برجی ذو جسدین باشد
و قمر متصل بسعدی مستقیم مشرقی بود **شکار کردن صحرا** باید که قمر در برجی ذو جسدین
باشد و طالع همچنین و خداوند طالع همچه مسعود و قوی باشند و خداوند ششم
را سیر در نقصان باشد و در بالای الوتد باشد و قمر از مریخ منصرف بود
و مریخ در جای نیک باشد از صورت طالع و خداوند خانه قمر ناظر
بود بوی و دیگر درست که قمر خالی السیر بود یا در برجی منقلب باشد و خداوند
خانه از وی ساقط باشد و اتصالش بزحل بود **شکار کردن در آب** باید که
طالع برجی دو جسدین بود جز از حوت و خداوند ... در برجی آبی بود و بخانه
خانه نظر دارد و قمر در زیادت نور بود و دیگر درست که خالی السیر باشد و ...

بمریخ بود یا طالع برجی آبی والله اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب
وصلی الله علی محمد واله اجمعین تمت

محرم صفر ربیع الاول ربیع الآخر جمادی الاولی جمادی الآخر
رجب شعبان رمضان شوال ذوالقعده
ذوالحجه کتبت هذه الحروف ... تاریخ سنه ...

سر گلی خوش رنگ و نقش ...
بلبل بر شاخ خوش نالهای زار داشت
بلبل بر شاخ خوش جیست
واندر آن ... ناله ...
گفتمش ... وصل ... کار ...
گفت ... معشوق ...

بسم الله الرحمن الرحیم رب تمم بالخیر سپاس بی قیاس
واجب التعظیم را که بتشریف نطق انسان را تشریف ساخت
وکلام موزون و علم اوزان موهبت فرمود و صلوات نامیات
بر محمد مصطفی وال و اصحاب او باد **اما بعد** بدانک این کتاب از
نشئات وحید تبریزی است در علم عروض و قافیه و صنایع الشعر
که از برای عزیزی تالیف کرد تا بدان مقدمه در اوزان مدخل کنند
و حدود قافیه بشناسند و صنایع شعر بدانند و این را مختصر نام نهاد و بالله التوفیق
اکنون بدانک شعر کلامی است موزون و موزون آن را باید که صحیح
از مکسور باز دانند و میزان شعر عروض است و عروض چوبی را گویند
که در میان خیمه نهند تا خیمه بدان قایم بود و عروضیان رکن آخر را از
مصراع اول عروض خوانند و چنانکه قیام خیمه بدان چوب باشد قیام بیت
شعر بدان رکن بود چون آن رکن گفته شود معلوم گردد که ان شعر از کدام
بحر است و سالم است یا غیر سالم اگرچه در باب عروض استادان
را اقاویل بسیار است قول صحیح این است که انرا عروض ازان گویند
که معروض علیه شعر است و شعر را بدان عرض کنند تا راست اید و نقصان آن
پیدا اید و بنای عروض بر متحرک و ساکن است و متحرک آن بود که
از ساکن بود و حرف اول آن متحرک و حرف آخر ساکن و متحرک
حرفی بود که اعراب دارد و ساکن حرفی بود که اعراب ندارد و اعراب
دو گونه بود معروف و مجهول معروف چون ضمه نور و حور و مجهول چون
نور و شور کسره معروف چون شیر و سیر مجهول چون شیر و سیر

سه اعراب ازین قیاس کنند و این متحرک و ساکن را اسباب
و اوتاد و فواصل میگردد که ادوات اجزاء عروض اند و ارکان بیت
بدان مرکب شود و بیت را بیت ازان خوانند که بیت شعر را به
بیت شعر مانند کرده اند و بیت شعر خانه باشد از موی یعنی پلاس
و آن خانه عرب صحرانشین باشد و ترکیب آن از ریسمان و میخ و
پلاس بود که بالای آن پوشند و اگر آنرا زمین و سقف و چهار
حد است بیت شعر نیز اینها دارد که زمین آن قافیه و سقفش معنی که در آن
قصد کرده شود و حدود آن چهار رکن دو مصراع بود که در یک بیت
مرتب شود آن چهار رکن را نامها نهاده اند **نام چهار رکن** اول مصراع
اول را صدر خوانند و آخر مصراع اول را عروض خوانند و اول مصراع دوم را
ابتدا و آخر مصراع آخر را ضرب و آنچ میان صدر و عروض و ابتدا و ضرب
واقع شود حشو گویند پس شعر را قافیه زمین و معنی سقف و حدود
چهار رکن بود و صنایع تکلف خانه بود چون نقاشی و بندگری و کاشی
کاری و چنانک بخانه از در در ایند بشعر از مطلع در آیند و مطلع بیتی بود که در
اول شعر و هر دو مصراع آن قافیه داشته بود و مصراعی که آن قافیه ندارد آنرا
مصراع حفی خوانند و دو مصراع دری را گویند که آن دو پاره بود که هر طرف
را ازان در مصراعی خوانند و اگر ترکیب بیت شعر بر ریسمان و میخ باد پلاس
قایمست بیت شعر نیز بر اوتاد و فواصل مدار دارد **بیان سبب
و وتد و فاصله** سبب دو گونه بود سبب خفیف و سبب ثقیل
سبب خفیف یک متحرک بود چون در و سبب ثقیل دو متحرک بود
و ان یکی ساکن

جون نَعَم • وتد نیز دو گونه باشد وتد مفروق و وتد مجموع • وتد مفروق دو متحرک
بود و ساکن در میان جون عشق • وتد مجموع دو متحرک بود و ساکنی در آخر
جون ثوم • و فاصله نیز دو گونه بود فاصلهٔ صغری و فاصلهٔ کبری فاصلهٔ صغری سه
متحرک بود و ساکنی در آخر جون بنگر • و فاصلهٔ کبری جهار متحرک بود
و ساکنی در آخر جون بگرمت • و اینها یک مصراع شوند • جون مصراع
دَ نَعَم عشق ثوم بنگر بگرمت • و از ترکیب و تقدیم و تاخیر سبب و وتد
و فاصله اشاعیل حاصل اید در بیان ترکیب اجزاء سالم از ترکیب یک سبب
خفیف و یک وتد مجموع دو جزو اید اگر وتد بر سبب متقدم داری
فعولن اید بر وزن دِلَم کو • و اگر وتد موخر داری فاعلن اید بر وزن کو دلم
و این هر دو جزو را خماسی خوانند و از ترکیب دو سبب خفیف و یک وتد
مجموع سه جزو اید اگر وتد بر دو سبب متقدم داری مفاعیلن اید بر وزن دلم را
کو • و اگر وتد موخر داری مستفعلن اید بر وزن کو دل مرا • و اگر وتد میان دو سبب
داری فاعلاتن اید بر وزن کو مرا دل • و از ترکیب یک فاصلهٔ صغری و یک وتد
مجموع دو جزو اید اگر وتد بر فاصله متقدم داری مفاعلتن اید بر وزن بیا
بر منِ • و اگر وتد موخر داری متفاعلن اید بر وزن بر من بیا • و از ترکیب
دو سبب خفیف و یک وتد مفروق یک جزو اید و آن مفعولات بود
بر وزن دَرَدِه باد • و فاصلهٔ کبری را در اصل عروضی مثالی نیست ولی از
مستفعلن که بزحاف خبل سین و فا بافتد متعلن بماند فعلتن بجای
او بنهند و انرا مخبول خوانند ان فاصلهٔ کبری بود و از مفعولات نیز بحر اصلی
نشود مگر با اجزا بکار برند و در مفعولات استادان را اختلافست

اجزاء اصلیست یا نه و از هشت جزو که اجزاء اصلی اند هشت بحر شود
و آن هزج • و رجز • و رمل • و وافر • و کامل • و متقارب • و متدارک
بود و هم از ترکیب این اجزا با یکدیگر دوازده بحر شود و آن سریع و منسرح
و خفیف • و مضارع • و مجتث • و مقتضب • و طویل • و مدید • و بسیط
و غریب • و قریب • و مشاکل باشند و این نوزده بحر خاصهٔ عرب نیست
که عجم در این شعر گفته گویند و آن • وافر • و کامل • و طویل • و مدید • و بسیط بود
و سه بحر خاصه عجم است که عرب در ان شعر نگویند و آن • غریب • و قریب
و مشاکل بود و دیگر با مشترک باشند میان عرب و عجم اسامی
بحور و اعداد و اجزاء آن بحر هزج در اصل مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
باشد دو بار بحر رجز در اصل مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن باشد دو بار
بحر رمل در اصل فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن باشد دو بار
بحر وافر در اصل مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن باشد دو بار بحر کامل
در اصل متفاعلن متفاعلن متفاعلن متفاعلن باشد دو بار بحر متقارب
در اصل فعولن فعولن فعولن فعولن باشد دو بار بحر متدارک در اصل
فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن باشد دو بار بحر سریع در اصل مستفعلن
مستفعلن مفعولات باشد بحر منسرح در اصل مستفعلن مفعولات مستفعلن
مفعولات باشد دو بار بحر خفیف در اصل فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن
مستفعلن باشد دو بار بحر مضارع در اصل مفاعیلن فاعلاتن مفاعیلن فاعلاتن
باشد دو بار بحر مجتث در اصل مستفعلن فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن
باشد دو بار بحر مقتضب در اصل مفعولات مستفعلن مفعولات

مستفعلن باشد دو بار ولی این را مربع گویند بیشتر **بحر طویل** در اصل فعولن
مفاعیلن فعولن مفاعیلن باشد دو بار **بحر مدید** در اصل فاعلاتن فاعلن
فاعلاتن فاعلن بود دو بار **بحر بسیط** در اصل مستفعلن فاعلن مستفعلن
فاعلن باشد دو بار **بحر غریب** در اصل فاعلاتن فاعلاتن مستفعلن
باشد دو بار **بحر قریب** در اصل مفاعیلن مفاعیلن فاعلاتن باشد دو بار
بحر مشاکل در اصل فاعلاتن مفاعیلن مفاعیلن باشد دو بار چون ترکیب
اجزا و اسامی و اعداد بحور معلوم گشت **بدانکه** جزوی چند است
که با جزاء اصلی در آید تا متفرعات از آن منشعب گردد و آنرا زحاف
خوانند و جمع آنرا ازاحیف خوانند و زحف در لغت از اصل خود
دور افتادن بود و در اصطلاح آنست که اجزاء سالم را از حال خود بگرداند
یعنی در آن زیاده و نقصان شود و استادان عجم سی و پنج آورده اند بیست و دو
موضوع عرب و سیزده موضوع عجم آنچه ما را بکار آید بیاریم اسامی ازاحیف
کف • قصر • حذف • خرم • خرب • قبض • شتر • هتم • جب
زلل • بتر • جبن • طی • قطع • شکل • صلم • تشعیث • جحف • حذذ • خلع
رفع • ثلم • خبن • ثرم • نحر • وقف • کشف • اسباغ • اذاله • ترفیل
ازاحیف هم لغوی و هم اصطلاحی **کف** در لغت باز داشتن
بود و در اصطلاح آنست که از جزو سباعی که آخر آن سبب خفیف
بود ساکن آخر بیفتد ولی حرکت ماقبل باقی باشد و این در مفاعیلن
و فاعلاتن آید که از مفاعیلن مفاعیل بماند و از فاعلاتن فاعلات
بماند و این را مکفوف خوانند **قصر** در لغت کوتاه کردن
و در اصطلاح

و در اصطلاح آنست که از جزوی که آخر آن سبب خفیف باشد ساکن
آخر بیفتد و متحرک ماقبل ساکن شود و این در مفاعیلن و فاعلاتن و
فعولن بود که از مفاعیلن مفاعیل بماند و از فاعلاتن فاعلات و از
فعولن فعول بماند و آنرا مقصور خوانند **حذف** در لغت انداختن
بود و در اصطلاح آنست که از جزوی که آخر آن سبب خفیف باشد
آن سبب خفیف بیفتد و این در مفاعیلن و فاعلاتن و فعولن بود که از
مفاعیلن مفاعی بماند فعولن بجای او بنهند و از فاعلاتن فاعلا بماند فاعلن بجای او
وضع کنند و از فعولن فعو بماند فعل بجای او بنهند و اینها را محذوف خوانند
خرم در لغت دیوار بینی بریدن بود و در اصطلاح آنست که مفاعیلن
را میم از اول بیفتد فاعیلن بماند مفعولن بجای او بنهند و آنرا اخرم خوانند
خرب در لغت ویران کردن بود و در اصطلاح آنست که مفاعیلن را
میم از اول و نون از آخر بیفتد فاعیل بماند مفعول بجای آن بنهند و آنرا
اخرب خوانند **قبض** در لغت گرفتن بود و در اصطلاح آنست
که حرف پنجم چون ساکن بود بیفتد و این در مفاعیلن و فعولن بود که از
مفاعیلن مفاعلن بماند و از فعولن فعول بماند و اینها را مقبوض
خوانند **شتر** در لغت عیب کردن بود و در اصطلاح آنست که مفاعیلن را
میم و یا بیفتد بخرم و قبض فاعلن بماند آنرا اشتر خوانند **هتم** در لغت
دندان پیش شکستن بود و در اصطلاح آنست که از مفاعیلن سبب
آخر بیفتد و از سبب دیگر ساکن بیفتد و متحرک ساکن شود و
مفاع بماند فعول بجای او بنهند و آنرا اهتم خوانند **جب** در لغت

خصی کردن بود و در اصطلاح آنست که از مفاعیلن دو سبب خفیف
بیفکنند مفا بماند فعَل بجای او بنهند او را مجبوب خوانند زلل در لغت
بی گوشتی ران زنان بود و در اصطلاح آنست که از مفاعیلن اهتم که
مفاع ماند بود و میم نیز بیفکنند فاع بماند و او را ازل خوانند بتر در لغت
دنباله بریدن بود و در اصطلاح آنست که از مفاعیلن ازل که فاع ماند
بود عین نیز بیفکنند فا بماند فع بجای آن بنهند و او را ابتر خوانند جبن در
لغت فراسکستن جامه بود و در اصطلاح آنست که از جزوی که
اول آن سبب خفیف باشد حرف دوم آنک ساکن است
بیفکنند و این در مستفعلن و فاعلاتن و مفعولات و فاعلن بود فاعلاتن
فعلاتن شود مستفعلن را سین بیفکنند متفعلن بماند مفاعلن بجای او بنهند
و مفعولات را فا بیفکنند معولات بماند مفاعیل بجای آن بنهند و از
فاعلن الف بیفکنند فعلن بماند و این را مخبون خوانند طی در لغت
در نوردیدن بود و در اصطلاح آنست که جزوی که حرف چهارم آن
ساکن باشد آن حرف بیفکنند و آن در مستفعلن و مفعولات در آید
که از مستفعلن مستعلن بماند مفتعلن بجای آن بنهند و از مفعولات مفعلات
بماند فاعلات بجای آن بنهند و او را مطوی خوانند قطع در لغت بریدن
بود و در اصطلاح آنست که از وتد مجموع حرف ساکن بیفکنند و متحرکی
که پیش از آن ساکن بود ساکن شود و این در مستفعلن و فاعلن بود که
از مستفعلن نون بیفکنند و لام ساکن شود مستفعل بماند مفعولن بجای
آن بنهند و از فاعلن فاعل بماند فعْلن بجای آن بنهند و او را مقطوع خوانند

شکل در لغت دست و پای چهارپای با شکال بستن بود و در اصطلاح
آنست که از فاعلاتن الف از سبب اول و نون از سبب آخر بیفکنند
فعلات شود و بضم تا و او را مشکول خوانند صلم در لغت بریدن بود
و در اصطلاح آنست که از مفاعیلن سبب آخر بیفکنند و وتد قطع شود
یعنی ساکنش بیفکنند و متحرکی که پیش از ساکن باشد ساکن شود فاع ماند
فع لن بجای او بنهند و از مفعولات وتد مفروق بیفکنند مفعو بماند فعلن
بجای او بنهند و او را اصلم خوانند تشعیث در لغت بژولیده شدن
بود و در اصطلاح آنست که فاعلاتن را مخبون سازند تا فعلاتن شود
پس حرف دوم آنرا ساکن کنند تا فع لاتن شود و مفعولن بجای او بنهند
و او را مشعث خوانند جحف در لغت چیزی از جای پاک بردن بود
و در اصطلاح آنست که فاعلاتن مخبون کنند تا فعلاتن شود پس فاعلن
چیزی از آن بیندازند تن بماند فع بجای آن بنهند و فع چون از فاعلاتن
خیزد او را مجحوف خوانند حذذ در لغت در دنباله بریدن بود و در اصطلاح
آنست که از مستفعلن وتد مجموع بیفکنند مستف بماند فعلن بجای آن
بنهند و فعلن که از مستفعلن خیزد او را احذ خوانند جدع در لغت بینی بریدن
بود و در اصطلاح آنست که از مفعولات دو سبب بیفکنند
و تا ساکن گردد لات بماند فاع بجای آن بنهند و فاع چون از مفعولات
بود او را مجدوع خوانند رفع در لغت برداشتن بود و در اصطلاح آنست
که از جزوی که اول آن سبب خفیف بود و سبب اول بیفکنند و این در
مستفعلن و مفعولات بود که از مستفعلن مس بیفکنند تفعلن بماند

فاعلن بجای ان بنهند و از مفعولات منف باشد عولات بماند
مفعول بضم لام بجای ان بنهند و انرا مرفوع خوانند **ثلم** در لغت رخنه شدن
بودن و در اصطلاح انست کی از فعولن فا باشد عولن بماند فعلن بجای
ان بنهند و فعلن چون از فعولن جزو انرا اثلم خوانند **خبل** در لغت تباه
شدن بود و در اصطلاح انست کی از مستفعلن سین و فا که ساکن اند هر دو
باشد متعلن بماند فعلتن بجای ان بنهند و انرا مخبول خوانند **ثرم** در لغت
دندان پیش شکستن بود و در اصطلاح انست کی از فعولن فا و نون
باشد عول بماند فعل بضم لام بجای ان بنهند و انرا اثرم خوانند **نحر** در لغت
گلو بریدن بود و در اصطلاح انست که از مفعولات مجدوع که لات
مانده بود تا نر باشد لا بماند فع بجای ان بنهند و فع چون از مفعولات
جزو انرا منحور خوانند **وقف** در لغت باز استادن بود و در اصطلاح
انست که از مفعولات تا ساکن گردد و مفعولات شود و انرا موقوف
خوانند **کشف** در لغت برهنه کردن بود و در اصطلاح انست که
از مفعولات تا باشد مفعولا بماند مفعولن بجای ان بنهند و انرا مکشوف
خوانند **اسباغ** در لغت تمام کردن و در اصطلاح انست که بر جزوی
که آخر ان سبب خفیف باشد یک حرف ساکن زیادت
گردد چون مفاعیلن که مفاعیلان شود و فاعلاتن که فاعلیتان شود
اینها را مسبغ خوانند **اذاله** در لغت دامن بر نهادن بود و در اصطلاح
انست که بر جزوی که آخر وتد مجموع بود یک حرف ساکن بران
زیادت شود و این در مستفعلن و فاعلن آید که مستفعلن مستفعلان
شو

شود و فاعلن فاعلان گردد و اینها را مذال خوانند **ترفیل** در لغت دامن
دراز کردن بود و در اصطلاح انست که بر وتد آخر یک سبب
زیادت شود تا مستفعلن مستفعلاتن شود و انرا مرفل خوانند

بیان انکه شعر چیست از روی لغت و از روی اصطلاح بدانک
شعر از روی لغت دانستن که هر کس که چیزی را دریابد گویند بدان وشعور یافت
یعنی دانست و از روی اصطلاح کلامیست موزون و مقفی مخیل کلام بحسب
لغت الفاظ است و از روی اصطلاح کلمه چندست جمع آورده که بحسب لغت
وضع دلالت کنند بر معنی که قایل در ان قصد کرده باشد **وزن** از روی لغت
حد و مقدار موزون بود و در اصطلاح عبارتست از هیاتی که تابع نظام حرکات
و سکنات و تناسب ان در عدد و مقدار بحیثیتی که نفس از ادراک ان لذتی
یابد که ذوقش خوانند و بدانک نظم سه گونه بود **قصیده و مثنوی و مسمط**
قصیده انست که در ان یک بیت گفته شود بر یک قافیه بس مفرد و رباعی
و غزل و قطعه ازین حسابست **و مثنوی** انست که هر بیت ان دو قافیه
گفته اید **و مسمط** انست که بیت را بچهار بخش کنند راست و در سه بخش
ان سه قافیه نگه دارد و در بخش چهارم قافیه اصلی نگاه دارند و بیارند که بنای
شعر بدان بود و گاه باشد که در بخش چهارم قافیه اصلی نیارند کلمه یا بیشتر یا هم
مکرر ارند چنانک مولانای رومی فرماید **مولانا راست** یار منست او چه زند یک
بر منست او خیمه کشیدنش • سبزی پدنش سرخی پیفنش • مثل ندارد و شاخ امیدش
خواجو راست جا بسیست در ان زلف سمنسای دلم • جگند گر نکند در شکنش جای دلم
بشد از دست من بی سر و بی پای دلم • دلی وای بدل وا دلی وای دلم

و بجوی راست دل گشت نا بروای من ۰ جان نیز رفت ای وای من
در گل بمانده پای من ۰ دور از دیار خویشتن پس مسمط نیز نوعی باشد
از شعر و مسمط از چهار تا ده گفته اند و نثر نیز سه گونه بود نثر مرجز و نثر مسجع
و نثر عاری نثر مرجز انست که وزن دارد و قافیه ندارد و نثر مسجع انست
که قافیه دارد و وزن ندارد و نثر عاری انست که نه قافیه دارد و نه وزن
پس نه قافیه بی وزن شعر است و نه وزن بی قافیه هر دو باید تا شعر شود و
شعری که از معنی نباشد خود جانی ندارد و صنایع آرایش شعر است پس شعر را
از قافیه و وزن داند و از اینها ناگزیر است اینجا اوزان باز نمایم و با هر بیت
که باستشهاد وزن بیاریم در ان صناعتی از صنایع بیاریم و شرح ان باز نمایم
تا ان نیز روشن گردد و در آخر حد و قافیه و حروف و حرکات ان شرح
دهیم بیان تقطیع و کیفیت ان تقطیع از روی لغت پاره پاره کردن
بود و در اصطلاح انست که ارکان شعر را بگشایند و بر اجزای عروضی عرض
کنند تا درست ان از نادرست پیدا اید و در تقطیع باید که حکم بر حرف
ملفوظ کنند نه بر حرف مکتوب که بسیار حرف در کتابت نویسند
که در تلفظ نیاید ازرا در تقطیع نیارند چو واو تو و جو و دو و ها که و چه که ان
واو وان ها ملفوظ نگردند و در تقطیع نیارند که ایشان نشان حرکه ان حرفند
که حرف پیش ازین واو و ها باشد واما واو اصلی در مو و سو و ها اصلی در مه
و ره بود و دیگر ان نون ساکن که پیش از ان نون الف و واو و یا ساکن
بود و پیش از الف ساکن و چون زمانها و مکانها که بوزن فعولن بود
و پیش واو ساکن نیز چون دیا خون که این نونها از تقطیع ساقط اند و

پش از یا ساکن چون چین و ارد و زین بارد که بر وزن مفعولن بود
این دو نون نیز در تقطیع در نیاید اما نون ساکن را اگر بر کلمه دیگر اضافه کنی
دو حرف شود چون جان که بر وزن فع است که نون ان در تقطیع
نیاید چون گویی که جان منی ان نون دو حرف شود و بر وزن مستفعلن
اید و ازا در ترتیب ترکیب تقطیع جانی ارند و این یا را یاء بطنی گویند
دیگرها را برین قیاس کنند و حرفی چند نیز باشند که در کتابت ننویسند و در تقطیع
دو ارند اول ساکن دوم متحرک چون سترمن و دد او که بر وزن
فاعلن اند سترمن را در تقطیع سترمن بدورا نویسند و در ان او سم بدوراء
نویسند و اگر کلمه را بر کلمه عطف کنند چون بیا و دد و ما بنگر که بر وزن مفاعلن
بود و واو عطف متحرک شود حرفی که بعد از واو باشد دو حرف
گردد چنانکه دال دد که در تقطیع بیا و دد نویسند بد و دال و دیگر حرفی را که
بر حرف اضافت کنند همین باشد چون غلام شاه مروانم که ازا در تقطیع
غلامی شاه مفاعلن نویسند و اگر حرف مد و تنوین واقع شود ان حرف
مد و تنوین در تقطیع دو حرف گیرند اول متحرک و اخر ساکن و اگر در اثنای
بیت دو حرف ساکن جمع شود ساکن دوم را حرکت دهند چون
داشتی و کاشتی اینجا الف و شین ساکن اند و در تقطیع داشتی و کاشتی
گویند تا التقاء ساکنین لازم نشود و بر وزن فاعلن اید و اگر بر اجزاء ان وزن
راست نیاید ساکن دوم را طرح کنند و این دو حرف ساکن در اخر
بیت باشند هر دو را محسوب دارند و اگر اثنای بیت سه ساکن جمع اید
چون کارد باید وارد شاید کارد نامد وارد نشاید نویسند در تقطیع بر وزن مفعولا

شود و با دال ازاد در تقطیع نیارند و را را حرکت دهند کاز باید وارشاید شود
بروزن فاعلاتن واگر در اخر بیت اید چون یار ماکیست وکار ماچیست
سین را حرکت دهند و گویند که یار ماکیستُ وکار ماچیستُ تا بروزن
فاعلن فع لن شود جزوی سالم وجزوی مقطوع و در بحر رمل یار ماکیس ارند
وساکن سیوم را بیفکنند تا بروزن فاعلیان گردد که رمل مسبغ باشد یعنی یک
ساکن بران زیاده کنند تا فاعلاتان گردد فاعلیان بجای ان بنهند وان را
مسبغ خوانند و باید که در تقطیع متحرک و ساکن برابر کنند و چون از تغیرات
ازاحیف صورت اجزا گم شود هر چه خوش اید باشد بر حال خود بگذارند
و هر چه نامطبوع بود تغلش کنند از جزی بجزی دیگر در اشتر از مفاعیلن
میم و یا بیفتد فاعلن بماند از بر حال خود بگذارند و در مطوی که از مستفعلن
فا را بیفکنند ستفعلن بماند چون خوش اید بنیت تغلش میکنند
بمفتعلن و قس علی هذا بیان اشکال دوایر این نوزده بحر را
در شش دایره بیاریم در هر دایره چند بحر را که تناسب اجزا بود در متحرک
وساکن بیاریم و یک مصراع شعر بگوییم و در درون آن دایره مقطع بنویسیم
و بیرون دایره متحرک و ساکن ان باز نماییم و تا خیر اجزا ابهم بحرها توان
خواندن مثال متحرک و ساکن که برکنار دایره نمایند متحرک را ها
نویسند چنین ه و ساکن را الف نویسند چون اسبب خفیف
چنین ه ا و سبب ثقیل را چنین ه ه و وتد مجموع را چنین ه ه ا و وتد مفروق
را چنین ه ا ه و فاصله صغری را چنین ه ه ه ا و فاصله کبری را چنین ه ه ه ه ا
بعد ازین اشکال دایره باز نماییم تا اشکال نماند و تنکیک بحور را

با تقدیم

یکدیگر بدانند که از کجا جزو بنیاد کنند تا بحر دیگر شود که مکث جدا شنیدن باشد
و در اصطلاح انست که در دایره از هر جای جزو که بنیاد کنند بحر دیگر شود چنانک
در دایره موتلفه که چون دایره بر چهار مفاعیلن تمام شود خوانند که مستفعلن
تخرج کنند از عیلن بنیاد کنند که عیلن مفا مستفعلن باشد و چون دایره بر
چهار مستفعلن تمام گردد و خواهند که فاعلاتن تخرج کنند باید که از لن مفا
کنند که لن مفاعی فاعلاتن باشد و در دایره متفقه چون دایره بر چهار مفا
تمام گردد و خواهند که متفاعلن تخرج کنند باید که از علتن بنیاد کنند که علتن مفا
متفاعلن باشد و چنانک در دایره مجتلبه که چون بر فعولن مفاعیلن فعولن
مفاعیلن دایره تمام گردد و خواهند که فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن
تخرج کنند باید که از لن فعولن بنیاد کنند تا فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن
شود و چون بر فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن دایره تمام گردد و خواهند که
مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن تخرج کنند باید که از تن فاعلاتن بنیاد
کنند تا مستفعلن فاعلاتن شود و در دایره مشتبهه که چون دایره بر چهار فعولن
تمام گردد و خواهند که فاعلن ازان تخرج کنند از لن فعو بنیاد کنند که لن فعو
باشد و چون چنین ظاهر شد که جز یکدیگر منفک گردند ولی بحور دایره مختلفه
و دایره منتزعه اگرچه بعدد حروف متفق اند اما بحرکات و سکنات
مختلف اند چون معین است که مصراع ان دو دایره را مقطع بنویسند
و متحرک و ساکن باز نمایند تا ان بحرها توان خواندن که درین بحرها
شعر سالم نگویند که خوش اید نباشد اما انه هر جا که نام ان بحر نوشته بود
چون بخوانند ان بحر باشد مصراع بود مه پیش رخسارت بر غنت ای صنم چاکر

علتن

بحر هزج مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بحر رجز مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

بحر رمل فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

دایره اول
مؤتلفه بود وازین دایره
سه بحر برون اید هزج
ورجز ورمل

تو ای مه با تلطف و نظر تری ته باتفضل و منن

بحر وافر مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن مفاعلتن

بحر کامل متفاعلن متفاعلن متفاعلن متفاعلن

دایره دوم
متفقه بود وازین
دو بحر برون اید
وافر و کامل

بحر متقارب فعولن فعولن فعولن فعولن

بحر متدارک فاعلن فاعلن فاعلن فاعلن

ترا کس بخوبی نباشد نظیری

دایره سیم
مشتبهه بود وازین
دایره دو بحر برون اید
متقارب و متدارک

بپای مست جا کر کرستی زمه بهتر

بحر مدید فاعلاتن فاعلن فاعلاتن فاعلن

بحر بسیط مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن

دایره چهارم
مجتلبه وازین دایره
سه بحر برون می اید
طویل و مدید و
بسیط

بحر منسرح مستفعلن مفعولات مستفعلن [illegible]

بحر مضارع مفاعیلن فاعلات مفاعیلن فاعلات

بحر مقتضب فاعلات مستفعلن فاعلات مستفعلن

مطوی

بحر مجتث مستفعلن فاعلاتن مستفعلن فاعلاتن

ناز تراشد زحسن عیش تراشد لطف

دایره پنجم مختلفه بود
وازین دایره چهار بحر
برون اید منسرح و مضارع
و مجتث و مقتضب

دی تو بردی ز دلم مونس باز
مفتعلن مفتعلن فاعلات

بحر سریع
فعلاتن فعلاتن فاعلن
بحر عریب
مفاعلن مفاعلن فاعلات
بحر مقتضب
فعلاتن مفاعلن فعلات
بحر خفیف

دایره ششم منتزعه بود
وازین دایره پنج بحر برون
آید سریع و عریب و قریب
و خفیف و مشاکل

فاعلات مفاعلن مفاعیل
بحر مشاکل

چون اسم واشتقاق عروض و تنوع حرکات
و سکنات و وضع اسباب و اوتاد و فواصل و ترکیب بیت از انها
وشش و چهار حد واصل و فرع اجزای که ازین ادوات مرکب گردد
واسامی و اجزا بحور و اسامی علل و ازاحیف لغوی و اصطلاحی و کیفیت نظم
و حکومت نثر و طریق تقطیع و مثا بطا آن حروف مکتوب غیر ملفوظ
و حروف ملفوظ غیر مکتوب و اشکال دوایر و تفکیک بحور
از یکدیگر در هر دایره روشن گشت بعد ازین اوزان را با صنایع
پارسی و هر بیتی را تقطیع باز نمایم و پیش از بیت نام بحور و تغیرات
وزن و نام آن صنعت که در آن بیت باشد بنویسیم و بعد از
تقطیع بحر هزج صنعتش کنیم تا عیان گردد و اول از بحر هزج بنا کنیم که استادان
چنین کرده اند و بدانک هزج آوازی بود با ترنم و خوش آید

بحر هزج سالم صنعتش ترصیع
رخ زنگین او هر جا سحر باشد گل رعنا
لب شیرین او بر ما شکر باشد گل حمرا

تقطیع
رخ زنگی . ناو هرجا . سحر باشد . گل رعنا . لب شیرین او بر ما شکر باشد گل حمرا
مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلن

لبی شیری . ناو بر ما . شکر باشد . گلی حمرا
مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلن . اینجا لفظ ترصیع
زنگین و شیرین و هر جا و بر ما و سحر و شکر و باشد و باشد و گل و گل و رعنا و
حمراست مراد ازین دو قرینه با یکدیگر متفق اند بعدد و مقدار و حرف
روی ترصیع چنین باشد

هزج سالم صنعتش ترصیع با تجنیس
دلم را گرم بازاری از انم گرم بازاری
دلم را گرم بازاری از انم گرم بازاری

تقطیع
دلم راگر . مبازاری . ازانم گر . مبازاری . دلم راگر . مبازاری . ازانم گر . مبازاری
مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلن
اینجا ترصیع مع التجنیس گرم بازاری است که چهار بار آمده است که گرم
بازاری اول گرم کردن بود و گرم بازاری دوم گرم شدن و گرم بازاری سوم
دلی را نزد باز اوردن بود و گرم بازاری چهارم گرمی بازار است و این ترصیع
مع التجنیس از آن گویند که کلمه را که در ترصیع سجع نگه دارند اینجا تجنیس ارند

هزج مثمن مسبغ صنعتش تجنیس تام
تبا در چین نه تاری بود زلف تراصد چین
که سازی بر گل سوری ز سنبل توده چین چین

تقطیع
تبادرچی . نه تاری . بود زلفی . تراصد چین . کسازی بر . گل سوری . ز سنبل تو . ده چین چین
مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلان . مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلن . مفاعیلان
اینجا تجنیس تام چین و چین است که هر یک معنی دیگر دارند یکی خم
زلف و یکی شهر است و تجنیس هفت نوع باشد همه را باز نمایم انشاء
الله و تجنیس عبارتست از دو کلمه که صورت ان یکدیگر مانند و معنی مختلف
باشند

هزج مثمن مکفوف صنعتش تجنیس ناقص
بیت

زهی گرد و زهی گرد و زهی زرد و زهی زرد زهی ورد و زهی ورد و زهی برد و زهی برد

تقطیعش

زهی گرد • زهی گرد • زهی زرد و زهی زرد • زهی ورد • زهی ورد • زهی برد • زهی برد •

مفاعیلن • مفاعیلن • مفاعیلن مفاعیلن • مفاعیلن • مفاعیلن • مفاعیلن • مفاعیلن •

اینجا تجنیس ناقص گرد و گرد و زرد و زرد و ورد و ورد و برد و برد است که بحروف متفق اند و بحرکت مختلف تجنیس ناقص است اگر مختلف باشند

بحر هزج مثمن صدر و ابتدا و جزو سیم و ششم سالم و جزو دوم و ششم محذوف و عروض و ضرب مقصور صنعتش تجنیس زاید

بیت

چه کمکوشش نویسم چو باشند خامه ام خام نگران سرو گل زخ برد ز نامه ام نام

تقطیعش

چمکوشش • نویسم • چباشند خا • مه ام خام • نگران سر • و گلرخ • برد ز نا • مه ام نام •

مفاعیلن • فعولن • مفاعیلن • مفاعیلن • مفاعیلن • فعولن • مفاعیلن • مفاعیلن •

اینجا تجنیس زاید نامه و نام و خامه و خام است که در آخر خامه و نامه دو ها زاید است

بحر هزج مسدس صنعتش تجنیس مرکب

زغمخواری کشم در عشق آن دلبر که آن غمخواری از شادی بود بهتر

تقطیعش

زغمخواری • کشم در عش • قان دلبر • کان غمخا • ری از شادی • بود بهتر •

مفاعیلن • مفاعیلن • مفاعیلن • مفاعیلن • مفاعیلن • مفاعیلن •

اینجا تجنیس مرکب غمخواری و غم خواری است که یکی یک کلمه است و یکی مرکب که آن غم و خواری است

بحر هزج مسدس عروض و ضرب مقصور و صنعتش تجنیس مکرر

ترا چون کینه و پیکار کار است دل مجروح ازان آزار زار است

تقطیعش

تراچونکی • نه و پیکا • ر کار است • دل مجرو • ح ازان آزا • ر زار است •

مفاعیلن • مفاعیلن • مفاعیل • مفاعیلن • مفاعیلن • مفاعیل •

اینجا تجنیس مکرر پیکار کار و آزار و زار است که در آخر مصراع اسباب در پهلوی یکدیگر آمده اند و ازین ازان مکرر گویند که کلمه تجنیس از پی یکدیگر آمده اند و اگر کلمه اول را حرفی یا بیشتر زاید باشد روا بود

بحر هزج مسدس عروض و ضرب محذوف صنعتش تجنیس مطرف

بصر با نوک سر خارم چه خاری اسیر بسته دارم چه داری

تقطیعش

بصر بانو • کسر خارم • چخاری • اسیری بس • تیدارم • چداری •

مفاعیلن • مفاعیلن • فعولن • مفاعیلن • مفاعیلن • فعولن •

اینجا تجنیس مطرف خاری و خارم و دارم و داری است این را تجنیس مطرف ازان گویند که همه حروف آن متفق بود الا دو حرف آخر یعنی یک طرف آن تجنیس است

بحر هزج مثمن سالم اجزا مقبوض عروض و ضرب مسبغ صنعتش تجنیس خط

پری ندارد ای صنم بروشنی ضمن جبین بشر دهد ازین بسر که بود ز حور عین

تقطیعش

پری ندا • ردی صنم • بروشنی • جبین جبین • بشر دهد • ازین بسر • کبه بود • ز حور عین •

مفاعلن • مفاعلن • مفاعلن • مفاعلان • مفاعلن • مفاعلن • مفاعلن • مفاعلان •

اینجا تجنیس خط ضمن و جبین و بشر و بسر است که سر دو بحروف متفق اند و بنقطه مختلف

بحر هزج مثمن صدر و ابتدا و جزو سیوم و ششم سالم دیگرها محذوف صنعتش اشتقاق

نظر است در نکوی نظر نا دیده مای زمین را در زمانه بود قدری و جای

تقطیعش

نظرت در • نکوی • نظر نادی • دمای • زمیرا در • زمانه • بود قدری • و جای •

مفاعیلن • فعولن • مفاعیلن • فعولن • مفاعیلن • فعولن • مفاعیلن • فعولن •

اینجا اشتقاق نظر و نظر و زمین و زمان است که حروف اینها از یکدیگر مشتق اند یعنی بیکدیگر نزدیک اند

بحر هزج مثمن اشتر و جزوی سالم صنعتش

مسجع متوازی ای بچه گل سوری تا بکی کنی دوری بسته ام ز مهجوری خسته ام ز مخموری

تقطیع ای بچ کل سوری تا بکی کنی دوری بسته ام ز مهجوری خستام ز مخموری

فاعلن مفاعیلن فاعلن مفاعیلن فاعلن مفاعیلن فاعلن مفاعیلن

اینجا سجع متوازی سوری و دوری است که بعدد حروف و حرف روی

با یکدیگر متفق اند و سجع سه گونه بود متوازی و متوازن و مطرف هزج مثمن

مجزوی اشتر و مجزوی محذوف صنعتش سجع متوازن بیت تقطیعش

ای دولت بسختی بسته سنگ خاره وی دلم ز شوقت گشته پاره پاره

ای دو لت بسختی بستش سنگ خاره وی دلم ز شوقت گشتپا ره پاره

فاعلن فعولن فاعلن فعولن فاعلن فعولن فاعلن فعولن

اینجا سجع متوازن بسختی و ز شوقت و بسته و گشته است که بوزن با یکدیگر متفق اند

اما حرف روی ندارند هزج اخرب صنعتش سجع مطرف بیت

از روی من عاشق دلداده رو در زنگ چون چشم تو سازد بفسون حیله و نیرنگ

تقطیع از روی منعاشق دلداده رو در زنگ چون چشم تساز د بفسو حیله و نیرنگ

مفعول مفاعیل مفاعیلن مفعول مفاعیل مفاعیل مفاعیلن فعولن

اینجا سجع مطرف زنگ و نیرنگ است که یکی بعدد حروف بیشتر

و یکی کمتر است اما حرف روی متفق اند نوع دیگر هزج اخرب

صنعتش مقلوب بعض از عشق زحمت آمد آدم بجهان شیدا

زان رو بکمال آمده پیوسته کلام ما تقطیعش

از عشق زحمت آمد آدم بجهان شیدا زان رو بکمال آمد پیوسته کلامیما

مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن

اینجا مقلوب بعض آمد و آدم و کمال و کلام است که بعضی حروف آن گشته

است و بعضی بر جاست و مقلوب چهار گونه بود مقلوب بعض و مقلوب

کل و مقلوب مجنح و مقلوب مستوی هزج مربع صنعتش مقلوب کل

جو دادی ای صنم دادم مدارای مه بپیدادم تقطیعش

جو دادی ای صنم دادم مدارایی مه بپیدادم

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن اینجا مقلوب

کل دادم و مدار است که حروف اینها تمام گشته است هزج اخرب

بروزن رباعی صنعتش مقلوب مجنح رود از چشم رود گران مه شد دور

روز و شب از آن نمانده بازو زور تقطیعش

رو دز چشم رود گا مه شد دور روز و شب از آن نمانده بازو روز

مفعول مفاعلن مفاعیلن فاع مفعول مفاعلن مفاعیلن فاع

اینجا مقلوب مجنح رود و دور و روز و زور است که باول و آخر مصراعها آمده

اند و این را مجنح از آن گویند که باول و آخر بیت و باول و آخر مصراع آید چون

دو بال هزج اخرب مقبوض مقلوب مستوی بیت

نا سم دایم دهد می ادم سان نادان باشد محمد شاب نادان

تقطیعش نا سم دا یم دهد می ادم سان نادا با شد محمد د شاب نا دان

مفعولن فاعلن مفاعیلن فاع مفعولن فاعلن مفاعیلن فاع

این را مقلوب مستوی از آن گویند که از اول تا آخر خوانند و از آخر مصراع

تا اول خوانند همین دو مصراع باشد بی هیچ تغییری و هر چه چنین باشد از

مقلوب مستوی گویند بحر رجز سالم صنعتش نوع اول

رد العجز علی الصدر دلدارما وقت سحر گردش نظر درکارما ای صدهزاران آفرین بنظر دلدارما

دلدارما • وقت سحر • گردش نظر • درکارما • ای صدهزا • ران آفری • ن بر نظر • دلدارما
مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن • مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

اینجا رد العجز علی الصدر دلدارما و دلدارماست که باول و آخر بیت آمده اند بیک معنی

رجز مثمن مذال صنعتش نوع دوم از رد العجز علی الصدر

نشام از بپای در برم ای آفتاب اوج حسن تنگ نیست کاین زند گدا گرد داران سلطان نشام

نشا ازپا • ی در برم • ای آفتا • ب اوج حسن • تنگ نیکی • زندی گدا • گرد دارا • سلطان نشام
مستفعلن • مستفعلن • مستفعلن • مستفعلن • مستفعلن • مستفعلن • مستفعلن • مستفعلان

اینجا رد العجز علی الصدر نشام و نشام است که باول و آخر بیت آمده اند و هر یک معنی دیگر دارند

رجز مسدس سالم صنعتش نوع سیوم از رد العجز علی الصدر

بگذر ایا رنگ قمر بار دگر بر ما کست خوشتر از آن شمس و قمر

بگذر ایا • رنگ قمر • باری دگر • بر ماکس • خوشتر از آ • شمس قمر
مستفعلن • مستفعلن • مستفعلن • مستفعلن • مستفعلن • مستفعلن

اینجا رد العجز علی الصدر قمر و قمر است که یکی درمیان مصراع اولی و یکی در مصراع آخر آمده اینک معنی

رجز مثمن مطوی صنعتش نوع چهارم از رد العجز علی الصدر

گرچه پری رانرسد پیش رخت جلوه گری شاید اگر بار دگر جانب دیوانه بری

گرچه پری • رانرسد • پیش رخت • جلوه گری • شاید اگر • بار دگر • جانب دی • وانه بری

مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن • مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن

اینجا رد العجز علی الصدر پری و پری است که پری و یکی پریدن که تجنیس و یکی درمیان مصراع اول و یکی در آخر مصراع آخر آمده اند

بحر رجز مثمن جزوی مطوی و جزوی مخبون صنعتش نوع پنجم از رد العجز علی الصدر

بر بر اگر رسد دمی قامت سرو سیم بر وانگ درخت دولتم آید از آن زمان ببر

بر بر گ • ر رسد دمی • قامت • و سیمبر • وانگ درخ • ت دولتم • اید ازا • ن زما ببر
مفتعلن • مفاعلن • مفتعلن • مفاعلن • مفتعلن • مفاعلن • مفتعلن • مفاعلن

اینجا رد العجز علی الصدر بر بر و بر است که هر دو از یک نوع سخن اند یکی باول مصراع اول و یکی بآخر مصراع آخر آمده است

رجز مثمن جزوی مخبون و جزوی مطوی صنعتش نوع ششم

بکشش زکین بر سر من تیغ جفا اگرچه تن زنده شود بدوستی گر بکشی

بکشش زکی • بر سر من • تیغ جفا • اگرچه تن • زنده شود • بدوستی • گر بکشی
مفاعلن • مفتعلن • مفاعلن • مفتعلن • مفاعلن • مفتعلن • مفاعلن • مفتعلن

اینجا رد العجز علی الصدر بکشش و بکشی است که باول و آخر بیت آمده اند و هر دو حرف بیکدیگر نزدیک اند و از یک نوع سخن نیستند

رجز مربع مذال صنعتش نوع دوم از قسم ششم رد العجز علی الصدر

در دست بکار آمد هزار در دل چو ران تخمی مکار

در دست بکا • رآمد هزار • در دل چران • تخمی بکار
مستفعلن • مستفعلان • مستفعلن • مستفعلان

اینجا رد العجز علی الصدر بکار و مکار است که بحرف با هم نزدیک اند

و بعضی دو بحر رمل سالم صنعتش تضاد بیت

نام و ننگم کفر و دینم جسم و جانم شد سیها روز و شب در انتظارت می دهم جانی بلبها

سطیعش

نام و ننگم • کفر و دینم • جسم و جانم • شد سیها • روز و شب در • انتظارت • میدهم جا • نی بلبها •

فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن •

اینجا تضاد نام و ننگ و کفر و دین و جسم و جان و روز و شب است

که هر دو کلمه ضد یکدیگر اند و هر دو کلمه که عکس هم اند از اتضاد گویند

رمل مثمن مقصور صنعتش مزدوج

بیت

باغ و راغ از لاله و گل گشته فردوس برین از سمن بنی چمن را جلوه گاه حور عین

سطیعش

باغ و را • غ از لاله و گل • گشته فردو • س برین • از سمن بی • نی چمن را • جلوه گا هِ • حور عین •

فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن •

اینجا تضمین مزدوج باغ و راغ و سمن و چمن است که هر دو قرینه با هم یکحرف

روی و وزن متفق اند و حرفهای مختلف رمل مثمن صنعتش کلام جامع است

گر کنم شکر و شکایت از فلک بی اعتبار است چون نماند عمر و دولت در گذار

سطیعش

گر کنم شک • ر و شکایت • از فلک بی • اعتبار است • چون نماند • محنت و غم • عمر و دولت • در گذار است •

فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلیاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلیاتن •

اینجا کلام جامع انست که بی شکر و شکایت و موعظه نباشد و تسکین خاطر مستمع

خود کردن بگذشتن محنت و غم و نماندن عمر و دولت رمل مثمن مخبون

اجزا مخبون عروض و ضرب مجبون مقصور صنعتش استعاره

ندهد دامن زلفت دل بیچاره زدست که غم عشقت بود افتاده چو پست

سطیعش

ندهد دا • منِ زلفت • دل بیچا • ره زدست • که بپای • غم عشقت • بود افتا • ده چو پست •

فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن • فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن

اینجا لفظ استعاره دامن زلف و دست دل و پای غم است که نه زلف را

دامن و نه دل را دست و نه غم را پای بود اینها بعاریت اورده اند رمل

مسدس صنعتش حسن مطلع

بی جمالت دل نخواهد مهر انور

بی دهانت جان نجوید حوض کوثر

سطیعش

بی جمالت • دل نخواهد • مهر انور • بی دهانت • جا نجوید • حوض کوثر •

فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن •

اینجا غرض آرایش سخن است در مطلع که نگاه داشته است رمل مسدس

عروض و ضرب محذوف صنعتش حسن تخلص بیت

با سگان آستانت تا و حیدی برد ره سر نهد بر آستانت بهر خدمت باد شه

سطیعش

با سگانی • آستانت • تا وحیدی • برد ره • سر نهد بر • آستانش • بهر خدمت • باد شه •

فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلن

اینجا نیز غرض آرایش سخن است در تخلص رمل مسدس عروض و ضرب

محذوف صنعتش حسن طلب

من نیارم بوسه جستن از لبت

گر تو بخشی آن بود عین کرم

سطیعش

من نیارم • بوسه جستن • از لبت • گر تو بخشی • آن بود عی • ن کرم •

فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلن

اینجا غرض بوسه خواستن است بشیرین کاری رمل مربع سالم صنعتش مدح

موجه

دوستانرا دل نوازی دشمنانرا جان گدازی

سطیعش

دوستانرا • دلنوازی • دشمنانرا • جان گدازی • اینجا مدح موجه دلنوازی دوستان

فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن • فاعلاتن

وجان کدازی دشمنان است که او را بدین سرو مدح کرده است رمل

صنعتش مراعات نظیر بر عارض و عذارت گل لاله کشته دسته

خط و خالی عنبرینت دل خسک چین بیکسته تقطیعش

بر عذار • ضعغدارت گل لاله کشته دسته • خط و خال • عنبرینت • دل خسک • چینبکسته

فعلاتن • فاعلاتن • فعلاتن • فاعلاتن فعلاتن • فاعلاتن • فعلاتن • فاعلاتن

مکفوف

اینجا مراعات نظیر عارض و عذار و خط و خال و گل و لاله و عنبر و خسک است

که یکدیگر مناسب اند بدانکه بحر سریع و منسرح و خفیف و مضارع و مجتث

و مقتضب سالم مستعمل نیستند از انک خوش آینده نیستند بحر سریع

عروض و ضرب مطوی صنعتش محتمل الضدین

ای بر رخسار تو گل بوده خار ۵ در ره سودای تو خرست عار تقطیعش

ای بر رخ • سار تو گل • کشته خار • در ره سو • دای تو خ • رستعار

مفتعلن • مفتعلن • فاعلان • مفتعلن • مفتعلن • فاعلان

این جا محتمل الضدین گل گشته خار و خرست عار که هر یک دو طرف دارند که

ان خار شدن و خار گل شدن و فخر عار و عار فخر بودن است یعنی بر هر دو نوع

توان حمل کردن سریع مطوی مکشوف صنعتش تاکید المدح بما یشبه الذم

سرو تو با شد صنما سیم بر لیک بود بر سر سرو تو قمر تقطیعش

سرو تبا • شد صنما • سیمبر • لیک بود • بر سر سر • و تقمر

مفتعلن • مفتعلن • فاعلن • مفتعلن • مفتعلن • فاعلن

تاکید استواری کردن بود که چون سرو او را سیمبر مدحش کرد چون کنیت

ولیک کسی بندارد که چیزی دیگرش را مدحت خواهد کرد چون او کی

را قمر خواند مدحی دیگرش کرد از استوار ساخت بحر منسرح صنعتش الیعات

در غم او جان سپرد عاشق زار و زار ای صنم گلعذار کام دل من بر آر تقطیعش

در غم او • جان سپرد • عاشق زا • ر نزار • ای صنمی • گلعذار • کام دلی • من بر آر

مفتعلن • فاعلات مفتعلن • فاعلان • مفتعلن • فاعلات • مفتعلن • فاعلات

مکفوف

منسرح مطوی مکشوف موقوف صنعتش ایهام ای که زبرگ سمن سرو تو دارد بری

مثل مه عارضت نامده نیک اختری تقطیعش

ای کز بر • گسمن • سرو تدا • ر دبری • مثل مهی • عارضت • نامدنی • کختری

مفتعلن • فاعلن • مفتعلن • فاعلن • مفتعلن • فاعلن • مفتعلن • فاعلن

اینجا ایهام بری و نیک اختری است که اینها هر یک دو معنی دارند که یک

ازا

بر میوه و یک بر بر معشوق بود و یک اختر طالع و یکی روی او بود و هرجه

دو معنی بود یا بیشتر ازا ایهام گویند و ایهام بگمان افتادن بود که چون معنی

دریابند گمان برند که معنی دیگر دارد منسرح صدر وابتدا مطوی و عروض

و ضرب مجدوع و حشو جزوی مطوی موقوف و صنعتش تشبیه مطلق

ای ز رخت افتاب آمده پر نور زلف تو با شد مدام چون شب دیجور تقطیع

ای ز رخت • افتاب • آمده پر • نور • زلف تبا • شد مدام • چو شبدی • جور

مفتعلن • فاعلات • مفتعلن • فاع • مفتعلن • فاعلات • مفتعلن • فاع

اینجا تشبیه مطلق روی و زلف است که یکی را با فتاب و یکی را بشب

مانند کرده اند بحر خفیف مثمن همه اجزا او مخبون صنعتش

تنسیق الصفات مرعوط جو قدت نارون بود اگرش رخ بود قمر جو زنخت بود قمر اگرش

جو قد تنا • رو نبود • اگرش رخ • بود قمر • جو زنخت • بود قمر • اگرش لب • بود شکر

مقطع

فعلاتن • مفاعلن • فعلاتن • مفاعلن • فعلاتن • مفاعلن • فعلاتن • مفاعلن

غرض نارون وقمرست که نارون را ببالای او وقمر را بروی او مانند کرده است
بشرط آنکه نارون را رخ قمر وقمر را لب شکر باشد واین را مشروط
ازان گویند که درین شرطی بود خفیف مسدس صدر مجبون وابتدا سالم
وعروض وضرب مجبون مقصور صنعتش تشبیه کنایت

گل سروست قرار دل بربود سنبلت بر سمن بنفشه کشود

گل سروست • قرار دل • بربود • سنبلت بر • سمن بنف • شه کشود
فاعلاتن • مفاعلن • فعلان • فاعلاتن • مفاعلن • فعلان

اینجا گل وسرو وسنبل وسمن را برخ وبالا وزلف وبناگوش معشوق
مانند کرده است چنانک اینها را که شبه بودند نام برد واین را تشبیه
کنایت ازان گویند خفیف مسدس صدر وابتدا سالم وحشو
مجبون وعروض وضرب اصلم مسبغ صنعتش تشبیه تسویت

همچو عیشم خواب او تلخ است لیک لعلش چو چشم من دربار

همچو عیشم • خواب او • تلخست • لیک لعلش • چو چشم من • دربار
فاعلاتن • مفاعلن • فع لان • فاعلاتن • مفاعلن • فع لان

اینجا تشبیه تسویت انست که عیشش خود را بخواب او مانند کرده است
بتلخی ولعل او را بچشم خود مانند کرده است بدرباری واین را تشبیه تسویت
ازان گویند که یک چیز خود را بیک چیزی او ویک چیز او بیک چیز خود
مانند کرده است یعنی که در تشبیه برابرند خفیف مسدس صدر وابتدا
وحشو مجبون وعروض وضرب مجبون محذوف صنعتش تشبیه عکس

شدم تمام چو صبح زان مه رو شده شب روز من ازان خم مو

شد تمامم • چو صبح زا • ن مه رو • شد شب رو • ز من ازا • ن خم مو
فعلاتن • مفاعلن • فعلن • فعلاتن • مفاعلن • فعلن

اینجا تشبیه
عکس تمام صبح گرداندن است از مه روی او وشب شدن روز رنگ
از خم موی او که اینها بر عکس مانند کرده شد مضارع جزوی مکفوف
وحزوی مقصور صنعتش تشبیه اضمار

گران طره هست مشک بها چون بداد بوی وران چهره هست ماه چرا داد کشید روی

گر طره • هست مشک • بها چون • داد بوی • ور چهره • هست ماه • چرا دگ • کشید روی
مفاعیل • فاعلات • مفاعیل • فاعلات • مفاعیل • فاعلات • مفاعیل • فاعلات

اینجا تشبیه اضمار انست که طره او را بمشک وروی او را بماه تشبیه کرده شد
وچنان می نماید که تشبیه نمی کنم مثل می زنم مضارع صدر وابتدا اخرب
وحشو مکفوف وعروض وضرب محذوف صنعتش تشبیه تفصیل

گفتم سمن بر تست خود از راه طعنه ام گفتا مگو چنین که که باشد سمن بر من

گفتم سمن • بر تست خود • از راه طعنه ام • گفتا مگو • چنین که • باشد سمن • بر من
مفعول • فاعلات • مفاعیل • فاعلن • مفعول • فاعلات • مفاعیل • فاعلن

اینجا تشبیه تفصیل سمن است که بر او مانند کرده است وباز منع کرده
وبر او را بر سمن تفصیل نهاده است نوع دیگر مضارع اخرب جزوی
اخرب وحزوی سالم صنعتش سیاقة الاعداد

ای مهر وماه وکیوان چون مشتری وزهره یکیک براستانت صد بار سر نهاده

ای مهر • ماه کیوا • ن چون مشت • ری وزهره • یکیک • براستانت • صد بار سر نهاده
مفعول • فاعلاتن • مفعول • فاعلاتن • مفعول • فاعلاتن • مفعول • فاعلاتن

اینجا سیاقه الاعداد آنست که کلمهٔ چند از پی هم بیارند که فلان و فلان و یا از شمار چیزی
دران بیت باشند و درین بیت کلمهٔ چند از پی هم آورده است **بحر مجتث**

همه اجزا مخبون صنعتش تنسیق الصفات بیت

بچهره مهر منیری بطره مشک و عبیری ۰ بخنده راحت روحی بغمزه آفت جانی

بچهره مه ۰ رِ منیری ۰ بطره مش ۰ کِ عبیری ۰ بخنده را ۰ حت روحی ۰ بغمزه آ ۰ فت جانی

مفاعلن ۰ فعلاتن ۰ مفاعلن ۰ فعلاتن ۰ مفاعلن ۰ فعلاتن ۰ مفاعلن ۰ فعلاتن

تنسیق الصفات آنست که اورا بچند گونه صفت کرده شود مجتث

مخبون عروض و ضرب مخبون مقصور صنعتش حشو متوسط بیت

ز روز روشن رویت منور آمده جان ۰ شبان تیره ز زلفت مدام مشک فشان

ز روز رو ۰ شن رویت ۰ منورا ۰ مده جان ۰ شبان تی ۰ رِ ز زلفت ۰ مدام مش ۰ ک فشان

مفاعلن ۰ فعلاتن ۰ مفاعلن ۰ فعلات ۰ مفاعلن ۰ فعلاتن ۰ مفاعلن ۰ فعلات

اینجا حشو متوسط روز روشن و شب تیره است که خود روز روشن و شب
تیره می باشند و حشو لفظی بود که بی ان سخن تمام باشد از برای تمامی نظم یا برای
ضرورتی آورند وان سه گونه بود حشو قبیح و متوسط و ملیح با متوسط و ملیح آوردیم

مجتث مخبون عروض و ضرب مخبون محذوف صنعتش حشو ملیح

نهال سرو قدت را که باد تازه و تر ۰ کمینه بنده آزاد گشته سرو چمن

نهال سر ۰ و قدت را ۰ که باد تا ۰ زه و تر ۰ کمینه بن ۰ دِ آزا ۰ د گشته سر ۰ و چمن

مفاعلن ۰ فعلاتن ۰ مفاعلن ۰ فَعِلن ۰ مفاعلن ۰ فعلاتن ۰ مفاعلن ۰ فَعِلن

اینجا حشو ملیح باد تازه و ترست که میان سخن در آمده است که ربط
سخن که نهال سرو قدت را کمینه بندهٔ آزاد گشته سرو چمن است از راه معنی

نه از راه وزن برای تمامی نظم آن آورده شد که باد تازه و تر چون حشو دعا بود
یا لفظ خوش آینده از آن حشو ملیح گویند که سخن را لطف افزاید مجتث

صدر و ابتدا او جزو سوم مخبون باقی مخذوف محذوف صنعتش ارسال المثل

نظر از آن نکنی بجال من که گدا ۰ قرین شه نشود کز کجا بکجا

نظر از آ ۰ ن نکنی ۰ بحال من ۰ که گدا ۰ قرین شه ۰ نشود ۰ کز کجا ۰ بکجا

مفاعلن ۰ فعلن ۰ مفاعلن ۰ فعلن ۰ مفاعلن ۰ فعلن ۰ مفاعلن ۰ فعلن

اینجا ارسال المثل گدا و شه است که با هم قرین نکردند و باز تاکید میکنند که
از کجا بکجا **بحر مقتضب** مثمن مطوی صنعتش ارسال المثلین بیت

با لبت چه می طلبم باده تر د جان چه بود ۰ با رخت چه مه نگرم بنده پیش خان که بود

با لبت چه ۰ می طلبم ۰ باده تر ۰ د جان چه بود ۰ با رخت چه ۰ مه نگرم ۰ بنده پیش ۰ خان که بود

فاعلات ۰ مفتعلن ۰ فاعلات ۰ مفتعلن ۰ فاعلات ۰ مفتعلن ۰ فاعلات ۰ مفتعلن

اینجا دو مثل میزند یکی بر لب او و یکی دیگر بر رخ او و مه و یک مثل می گوید باده
تر د جان چه بود یعنی با لب او چیزی نیرزد که باده و لب از جانست مثل
دیگر میگوید که بنده پیش خان که بود یعنی مه با رخ او وجود ندارد که مه بنده
در رخ او شناست **مقتضب** مربع مطوی صنعتش معما

چون سپر بدست بود ۰ نام ترک مست بود

چو سپر ب ۰ دست بود ۰ نام ترک ۰ مست بود

فاعلات ۰ مفتعلن ۰ فاعلات ۰ مفتعلن ۰ بعربی سپر را جنه و دست را ید گویند

چون ید را بحلوی جنه نهی جنید شود **بحر طویل** سالم صنعتش لغزیت

بگو تا چه پر نیست آن که باشد قدش چنبر ۰ کهش عود بینی که مرصع قبا در بر

بکونا • بچه پرستا • کباشند • قدش خبر • گفتعو • ریبینگه • مرصع • قبا در بر •
فعولن • مفاعیلن • فعولن • مفاعیلن • فعولن • مفاعیلن • فعولن • مفاعیلن •
این اسمانست که پشتش خمست و بروز ساده می نماید و شب پر ستاره بود

بحر مدید سالم صنعتش سوال و جواب بیت

گفتم ای مه در نکر کفتا ازینها در گذر گفتم ان چشمی کشند کفتا ازان ظالم حذر تقطیعش
گفتمیه • در نکر • کفتذنها • در گذر • گفتما چش • مکشند • کفتذظا • لمحذر •
فاعلاتن • فاعلن • فاعلاتن • فاعلن • فاعلاتن • فاعلن • فاعلاتن • فاعلن •
اینجا عرض گفتم و گفتست با معشوقه سوال و جوابست **بحر بسیط** صنعتش مسمط

ای دلبر دل شکن در جانم اتش مزن از روی وجه حسن بگشا بدین ممتحن
ای دلبری دلشکن در جان ما تشمزن از روی وج هیحس بگشابدی ممتحن
مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن مستفعلن فاعلن
اینجا مسمط انست که بیت را بچهار بخش راست کنند و در چهار قافیه نگه دارند

بحر وافر سالم صنعتش تجاهل العارف بیت

تو مهر و مهی و حور و پری و یا ملکی و یا بشری • که خیره شود ز نور رخت بگاه نظر تبا بهم
تمهروهی • وحوروپری • ویاملکی • ویابشری • کخیرشود • زنوررخت • بگاهنظر • تبابهم •
مفاعلتن • مفاعلتن • مفاعلتن • مفاعلتن • مفاعلتن • مفاعلتن • مفاعلتن • مفاعلتن •
اینجا تجاهل العارف انست که میداند که چیست خود را نادان می سازد و می پرسد نو تلانی و فلان

بحر کامل سالم صنعتش تعجب بیت

بکرم تبا بنما رخت که ندانمت که چه صورتی فنجیم م چه ندیده ام که بود ملک بسری بشر تقطیعش
بکرم تبا • بنما رخت • کندانمت • کچصورتی • فتحرم • چندیدهام • کبود ملک • بسری بشر •
متفاعلن • متفاعلن • متفاعلن • متفاعلن • متفاعلن • متفاعلن • متفاعلن • متفاعلن

اینجا تعجب آنست که حیرت می نماید از بشر که آدمی است ملک حاصل شده است **بحر متقارب** سالم صنعتش مقطع بیت

زر آوردم از روی زردم دوا را • وی از درد دم دوا دادم دم تقطیعش
زرآوردم • ازرو • یزردم • دوارا • وی ازدر • ددم • دوادا • ددم •
فعولن • فعولن • فعولن • فعولن • فعولن • فعولن • فعولن • فعولن •
اینجا مقطع انست که هیچ حرف آن پیوسته نبود متقارب مثمن

عروض ضرب مقصور صنعتش موصل بیت

ششبش تن بیبنی تب سیب بت • بی تب ننشین تب بینیش نشیب
ششبش تن • بیبنی • تببیبش • پیست • بیبنب • تشیتب • ببینش • نشیت •
فعولن • فعولن • فعولن • فعول • فعولن • فعولن • فعولن • فعول •
موصل است که حروف بیت را از اول تا اخر پیوسته توان نوشتن وان بیت از شش حرف کفته شد ت ب س ش ن ی **بحر**

متقارب مثمن محذوف عروض و ضرب محذوف صنعتش رقطا

من از غم شرهم جو جان می کنم • نمی گیری ای میر خوبان ایاغ تقطیع
منزغم • شرهم • جو جا می • کنم • نمیگی • ریی می • رخوبا • ایاغ •
فعولن • فعولن • فعولن • فعل • فعولن • فعولن • فعولن • فعول •
اینجا رقطا سیاهی بود که با آن نقطهای سفید امیخته بود این را یک حرف نقطه دارد و یکی دیگر ندارد متقارب مثمن معروض و ضرب مقصور صنعتش خیفا

دلا فیض کن نیست آمد بخت • بیبنی رسد تغرنی کار بخت تقطیع
دلا فی • ضکن پی • شتامد • زبخت • بیبنی • رسد تغ • زنیکا • زبخت •
فعولن • فعولن • فعولن • فعول • فعولن • فعولن • فعولن • فعول •

اینجا خفا انست که یک لفظ را نقطه باشد و یک لفظ بی نقطه بود و
فینا لبسی بود که یک چشم او سیاه و یک چشم کبود باشد متقارب
مثمن محذوف ضرب محذوف صنعتش غیر منقوط بیت
سر ازم همه عمر در مهر دم ، اگر راح و روحم رسد در الم تقطیع
سرازم ، همه ، عمر در مهـ ، ردم ، اگر را ، حروحم ، رسد در ، الم
فعولن ، فعولن ، فعولن ، فعل ، فعولن ، فعولن ، فعولن ، فعل
اینجا حروف این بیت همه بی نقطه است متقارب مثمن جزوی
اثلم و جزوی سالم صنعتش منقوط نفتی جینت بخشی زجنت ، فیضی جنیب بخشی تقطیع
نفتی ، جینت ، بخشی ، زجنت ، فیضی ، جنیت ، بخشی ، تشتت
فعلن ، فعولن ، فعلن ، فعولن ، فع لن ، فعولن ، فع لن ، فعولن
اینجا حروف این مجموع نقطه دارد بحر متدارک سالم صنعتش
جمع تنها حسن و لطف ترا ابرو شد مهروصه ، خط و خال ترا خشک چین خاک ره
حسن لطف ، [illegible] ، بند شد ، مهروصه ، خطو خا ، لیترا ، خشک چی ، خاک ره تقطیع
فاعلن ، فاعلن ، فاعلن ، فاعلن ، فاعلن ، فاعلن ، فاعلن ، فاعلن
اینجا جمع است میان حسن و لطف و میان مهروصه متدارک
مخبون که انرا رکض الخیل خوانند صنعتش تفریق تنها
چو رخت بنود گل باغ ارم ، چو قدت بنود قد سرو چمن تقطیع
چرخت ، بنود ، گلبا ، غارم ، چقدت ، بنود ، قدسر ، وچمن
فعلن ، فعلن ، فعلن ، فعلن ، فعلن ، فعلن ، فعلن ، فعلن
اینجا تفریق است میان رخ او و گل و قد او و سرو است که چون گفت
که جو

که جواو بنود تفریق کرد یعنی از هم جدا کرد بحر غریب سالم صنعتش
تقسیم تنها کونه رنگین قند شیرین داری بتا خط معنبر قد چو عرعر بابا نما
کونه رنکی ، قنده شیرن ، داری بتا ، خطمعنبر ، قدچو عرعر ، بابا نما تقطیع
فاعلاتن ، فاعلاتن ، مستفعلن ، فاعلاتن ، فاعلاتن ، مستفعلن
اینجا تقسیم انست که دو صفت او را بدو چیز تقسیم کرد کونه را برنکین و قند
را بشیرین و این را تقسیم ازان کویند که دو چیز را بر دو چیز قسمت کند
غریب مخبون عروض و ضرب مقصور صنعتش جمع و تفریق بیت
چه قدت کرچه صنوبر کشد سری بنود چون قد سروت صنوبری
چقدتکر ، جصنوبر ، کشد سری ، بنود چو ، قد سروت ، صنوبری
فعلاتن ، فعلاتن ، فعلاتن ، مفاعلن ، فعلاتن ، مفاعلن
اینجا جمع انست که قد او را با صنوبر جمع کرده است و چون کفت بنود
تفریق کرد میان قد او و صنوبر بحر قریب سالم صنعتش
جمع و تقسیم دهانت چون دلم تنگ امد نگارا ولیکن ان پر در است این پر درد
دهانت چو ، دلم تنگا ، مدنگارا ، ولیکا پر ، در ستاین ، [illegible]
مفاعیلن ، مفاعیلن ، فاعلاتن ، مفاعیلن ، فاعلاتن
اینجا جمع است میان دهان و دل معشوق و عاشق باز تقسیم کرد که ان
پر در و این پر درد است قریب صدر و ابتدا و ضرب عروض و ضرب
سالم و باقی اجزا مکفوف صنعتش جمع و تفریق و تقسیم بیت
کی خوانده ام ان لب و لی نشاید ، کان جان بدمد باده دل کزاید
مینخاند ، اما لبو ، لی نشاید ، کاجان ، دهد باد ، دل کزاید
مفعول ، مفاعیل ، فاعلاتن ، مفعول ، مفاعیل ، فاعلاتن

انجا می را با لب معشوق جمع کرد و باز جون نشاید کفت میان ایشان
نزاع کرد و تقسیم کرد که لب جان بخشند و باده دل کزاید یعنی الم رساند بحر
متشاکل صنعتش تغییر جلی

بیت

همین اب حیات و مشک جین داری ٭ در لب جان فزا و زلف عنبر سا

تقطیع

عینابی ٭ حیات بخش ٭ بکجیداری ٭ در لبجا ٭ نفزا وزل ٭ فعنبر سا
فاعلات ٭ مفاعلن ٭ مفاعیلن ٭ فاعلاتن ٭ مفاعلن ٭ مفاعیلن

اینجا تغییر جلی انست که کفت اب حیوت و مشک جین داری نکفت
که کجا داری بتفسیر احتیاج دارد و جون کفت در لب و زلف روشن شد
و تفسیر کرده شد متشاکل مکفوف عروض و ضرب مقصور صنعتش تغییر خفی

یار غم شده ام از تب دل جور ٭ ز ان سبب که نشد درد محب دور

تقطیع

یار غمش ٭ ده ام از تب ٭ دل جور ٭ ز انسببکی ٭ نشد درد ٭ محب دور
فاعلات ٭ مفاعیل ٭ مفاعیل ٭ فاعلات ٭ مفاعیل ٭ مفاعیل

اینجا بتفسیر احتیاج دارد یار غم شده ام است تفسیر میکند میکوید
[illegible] انکه [illegible] شد [illegible] دور این معلوم شد که سبب یار بودن با غم
انست که درد محب دور نشد و خفی انست که بتفسیر درد من بانو
محب کفت روشن شد که کیست بیان وزن رباعی و ان را [illegible]
بحر هزج باشند زحاف دران بسیار می اید و بران دو شجره ساخته
اند شجره اخرب و شجره اخرم و اول شجره اخرب مفعول
اید و اجزا آن دوازده نوع بکردد و اول شجره اخرم مفعولن
اید و اجزا آن نیز دوازده نوع بکردد و جون جزو اول مفعول

بود اخرب جزو دوم مفاعیلن اید سالم و یا مفاعیل اید مکفوف و یا مفاعلن
اید مقبوض وجون جزو دوم مفاعیلن بود سالم جزو سیم یا مفعول اید اخرب
و یا مفعولن اید اخرم وجون جزو سیم مفعول بود اخرب جزو جهارم یا فعول
اید اشتر و یا فعل اید مجبوب واکر جزو سیم مفعولن بود اخرم جزو جهارم
یا فاع بود ازل و یا فع بود ابتر واکر جزو دوم مفاعیل بود مکفوف جزو
سیم یا مفاعیلن اید سالم و یا هم مفاعیل اید مکفوف وجون جزو سیم مفاعیلن
بود سالم جزو جهارم یا فاع بود ازل و یا فع بود ابتر واکر جزو سیم
مفاعیل بود مکفوف جزو جهارم یا فعول اید اشتر و یا فعل اید مجبوب
واکر جزو دوم مفاعلن اید مقبوض جزو سیم یا مفاعیلن اید سالم و یا مفاعیل
اید مکفوف وجون جزو سیم مفاعیلن اید جزو جهارم یا فاع اید ازل و
یا فع اید ابتر وجون جزو سیم مفاعیل بود مکفوف جزو جهارم یا فعول
بود اشتر یا فعل بود مجبوب بیان شجره اخرم جون شجره اخرم را جزو اول
مفعولن باشد جزو دوم یا هم مفعولن اید اخرم یا [illegible] اید اشتر و یا مفعول
اید اخرب وجون جزو دوم مفعولن اید اخرم جزو سیم [illegible] مفعولن اید
اید اخرم و یا مفعول اید اخرب وجون جزو سیم مفعول بود اخرب جزو
جهارم یا فعول اید اشتر یا فعل اید مجبوب وجون جزو سیم مفعولن بود اخرم
جزو جهارم یا فاع اید ازل و یا فع اید ابتر وجون جزو دوم فاعلن بود اشتر جزو
سیم یا مفاعیلن بود سالم و یا مفاعیل اید مکفوف وجون جزو سیم مفاعیل
بود مکفوف جزو جهارم یا فعول بود اشتر یا فعل بود مجبوب وجون جزو
سیم مفاعیلن اید سالم جزو جهارم یا فاع اید ازل یا فع اید ابتر وجون جزو

مفاعلن

دوم مفعول بود اخرب جزو سیم یا مفاعیل اید مکفوف و یا مفاعیلن
اید سالم وچون جزو سیم مفاعیل بود مکفوف جزو چهارم یا فعول اید اثتم
یا فعل اید مجبوب وچون جزو سیم مفاعیلن اید سالم جزو چهارم یا فاع
ازل یا فع اید ابتر صورت شجره اخرب

شجره اخرم

چون از اوزان و ضابیع فارغ گشتیم حروف قافیه و حروف و حرکات
ان باز نمائیم بدانک قافیه از ان گویند که از قفای اجزای شعر در اید که چون
کسی از پی کسی در اید گویند که در قفای اوست و قافیه در اصل یک حرف
بود وان حرف را عرب روی گویند و روی از رَوِی مشتقست و روا
رسنی بود که بان بار بر شتر بندند و چنانک بان رسن بار بر شتر بسته شود

با آن حرف شعر بسته شود که بی حرف روی شعر درست شود و تکرار آن
حرف لازم باشد که در همه بیتها یکجای معین آن حرف را بیارند تا شعر
درست شود و حرفی که روی سازند باید که از نفس آن کلمه بود اما کلمه اند [?]
که قافیه دو گونه بود اصل و مفعول اصلی چون راست و ماست و مفعول چون
سواست و کجاست که در اصل سوا و کجا بوده اند که سین و تا را بایشان پیوسته
اند همه را ازین قیاس گیرند و قافیه اگرچه در اصل یک حرف است
به تبعیت او هشت حرف دیگر بباید چهار حرف پیش از حرف
روی که اصل قافیه است و چهار حرف بعد از روی و آن چهار حرف که
پیش از روی آید الف تاسیس و حرف دخیل و حرف ردف و حرف
قید بود و آن چهار حرف که بعد از حرف روی آید وصل و خروج و مزید و نایره
بود اعداد حرف قافیه بیت قافیه در اصل یک حرفست و هشت از آن تبع
چار پیش و چار پس آن نقطه اینها دایره حرف تاسیس و دخیل و ردف و قید آنگه روی
بعد از آن وصل و خروجست و مزید و نایره و با این نه حرف شش حرکت بر
آید و آن رس و اشباع و حذو و توجیه و مجری و نفاذ بود ترتیب حرکات
که در قافیه آید بیت قافیه را شش بود حرکت بقول اوستاد رس و اشباعست حذو و توجیه و مجری و نفاذ
از آن چهار حرف که پیش از روی آیند که اصل قافیه است الف تاسیس و حرف
دخیل با قافیه مؤسس تعلق دارد و از شش حرکت نیز دو حرکت از آن این قافیه است
چون حاصل و جاهل که اینجا الف تاسیس و صاد و ها حرف دخیل اند و لام روی
و حرکتی که پیش از تاسیس آمده رس و حرکت دخیل اشباع درین قافیه سه حرف
و دو حرکت است و این قافیه خاصه عربست که اگر عجم این الف را رعا

کند

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
و ذمن ... مستقیم باید که را این مقدار بنوا رعایت باشند اما بباید دانست
که چون دو کس بهم یکدیگر مکتوب نویسند آنکه بزرگتر باشد اول نام خود
بر بالای سطر نویسد و نام آنکس که از وی فروتر باشند در زیر نام خود
ذکر کند چنانکه در اول نشانه ... نویسند که [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] و اگر کهتر بمهتر نویسد اول نام آنکس نویسد
بعد از آن در خط دوم نام خود ذکر کند و دعا و سلام عرضه دارد بدین ترتیب
[illegible]
[illegible] علی هذا القیاس
دیگر ابیات و اشعار پارسی را بخط ترکی تو آن نوشت بدین ترتیب
[illegible]
[illegible]
اسامی ... که هم بخط ترکی و هم پارسی باشد و هم معنی نوشته شده است
اسامی سالهای ترکان بر ترتیب
[illegible]
سیچقان ییل اود ییل بارس ییل توشقان ییل لوی ییل ییلان ییل یونت ییل

[cipher] وانچه میان ترکان و عربان

قوی ییل بیچی ییل تخاقوی ییل ایت ییل تنگوز ییل و پارسیان و جمیع السنه

در تکلم مشهور گشت اسامی ایشان است چون محمد و احمد و محمود و علی و حسن

و حسین علی هذا القیاس و نامهای شهرها و ولایتها چنانک

خراسان عراق مصر شام و بعضی از اشیاء مختلفه همچون محرم صفر و ربیع

و چراغ و کوتک و باغ و دیوان و ایوان و این بسیارست که در لغت

اینها میان ترک و تاجیک هیچ فرق نیست پس از هر یک مثالی

نموده میشود تا در خاطر تحریر و در ضمیر مقرر شود اما اول بدانک کتابت

ترکی تابع عبارتست و اینها از آنک او غام ضرورتست و الف لامها

در ترکیب نباید برین مثال **اسامی مختلفه و القاب موتلفه**

عبد الله عبد الاول عبد الحق عبد

عبد اللطیف عبد الکریم عبد الرحیم عبد

عبد المجید عبد الخالق عبد الحی شمس دین

جمال دین جلال دین قوام دین نظام دین همام

سیف دین کمال دین غیاث دین نور دین نجم دین

والفاظ ترکی را بخط پارسی نیز می توان خواند و نوشت

تمت

محمد علی حسن حسین جلال یوسف

صدیق غیاث طالب اسد اسکندر

[cipher] و بدین خط ابیات

مبارک شاه قلندر ویس

نویسند و دوستان بیکدیگر نشانی حکایتها و شکایتها فرستند و نعات خود نمایند

و برین قیاس هر کرا اندک فراستی و کیاستی

باشد مثال همین مقدار کفایت باشد و الله اعلم بالصواب

خط او علی و دیگری که بقوت طبع فیاض و قدرت

دل مرتاض یگانه زمان و فرزانه اوان خود بوده خطی وضع کرده و ضابطه

بیرون آورده و مستحسن افتاده و طریقه آن چنانست که از مجموع حروف

تهجی چهارده حرف که غیر منقوطاتست اختیار کرده چون ا و ح

و د و ر و س و ص و ط و ع و ک و ل و م و ه و لا و هر دو حرف

را با هم ضم کرده مقرر آنک قایم مقام یکدیگر باشند و مجموع را

ترکیبی ساخته است چنانک کم صلا او حط در سع له و هر حرف

که منقوطاتست بر اصل خود باشند و بدین خط و اصطلاح همه چیز توان نوشت

وبدین ضابطه نیز سخن توان گفت و هر بیت که خواهند بر همان وزن
بدین قاعده توان خواند وچون در میان کلمات و عبارات کلمه واقع
شود که مجموع حروف ان نقطه دار بود بمچون شیخ اگر بر همان حال رها
نگذارند در نوشتن وخواندن معلوم ومفهوم شود پس ان کلمه را قلب کنند
همچنانک شیخ خیش شود وپنش تیبب باید گفت برین ترتیب ابیات

رابنجد ری کاخ زد اینون || رکداز مچو بار یی

ترجمه ای مونس دردمندان || امروز کجا بودیی

ای کدنگ زه و دیتون || زد پسین شغو باری

وی مرهم دلریشان || درعین شفا بودی

واگر جمعی از مستعدان برین اصطلاح ممارست و مداومت
نماید وسخن گویند هیچ از بدیع دیگر را بران اطلاع و وقوف کامل
حاصل نشود با آنک مردم ترک و عرب اندک حکایت اهل عجم
را فهم کنند و عجم اکثر لغات ترکان را دریابند هرچند بران زبان شعور
نداشته اما اگر کسی ازین اصطلاح نیک واقف نباشند بر هیچ لغت
او مطلع نتوانند شد خط مشجر این خط را یکی از ظرفاء ماوراء النهر
اختراع کرده است واصلی وضابطه نهاده واین را خط سروک
نام کرده بسبب انک هر حرفی ازان بر مثال سروی باشند وقاعده
ان چنان باشد که الفاظ ابجد را اینک در پیش خاطر دارند و خطی بکشند
راست بر صورت الفی و هر حرف که خواهند بنویسند بهر یک کلمه
از ابجد خطی برطرف راست الف بکشند تا بدان کلمه رسند که ان

حرف

کنند لزوم ما لا یلزم خوانند واگر رعایت نکنند عیب نباشد که اگر عجم عاقل وجاهل
متبحر ومشکل بیارند روا بود اما چون عرب در مطلع الف تاسیس بیارند تا اخر
ان بیایند اوردن واگر نه عیب گیرند بدانک قافیه نزد عجم سه گونه بود مجرد و مردف
و مقید مجرد چون قمر وشکر که را روی وحرکتی که پیش از وی امده توجیه این را یک
حرف ویک حرکت واین را مجرد ازان گویند که حرفی وحرکتی پیش ندارد و
مردف بسه حرف اید به الف چون جان وکان وبواو چون نور وحور وبیا
چون دین وچین ومقید نیز حرفی بود ساکن که بجای ردف اید هر حرف که انجا زاید
چون مرد ودرد وچون قند وچند انجا الف جان وکان وواو نور وحور ویاء
دین وچین ردف اند و را درد و مرد ونون قند وچند قید و حرکتی که پیش از وی
قید امده حذو است وان چهار حرف که پس از روی اید این بود وان چهار
حرف که بعد از روی اید اول حرف وصل بود که از پی روی اید و روی متحرک
گردد و بوصل واصل گردد چون سرم وبرم که اینجا را روی ومیم وصل وحرکتی که پیش
از روی امده توجیه وحرکت روی مجری این را دو حرف ودو حرکت است
وحرفی که بعد از حرف وصل اید حرف خروج بود وتا وصل متحرک نگردد
حرف خروج دران در نیاید چون همسرش وسپرش که انجا را روی ومیم وصل وشین
خروج وحرکتی که پیش از روی امده توجیه وحرکت روی مجری وحرکت وصل نفاذ
این را سه حرف وسه حرکتست وهر حرکتی بعد از روی اید خواه یکی وخواه بیشتر
انرا نفاذ خوانند وحرفی که از پی خروج آید مزید بود چون دلبرستی و درخورستی
اینجا را روی ومیم وصل وسین خروج وتا مزید است وحرکتی که پیش از روی امده
توجیه وحرکت روی مجری وحرکت وصل نفاذ این را چهار حرف وسه حرکت

خروجی که از بی مزید در آید نایره بود چون گستمش و نبستمش که اینجا سین
اول روی و سین دوم وصل و تا خروج و میم مزید و شین نایره و حرکتی که پیش
که پیش از نایره روی آمده توجیه و حرکت روی مجری و حرکتی که از وی گذشته نفاذ
است این را پنج حرف و سه حرکتست چون نه حرف و شش حرکت که مرتب
در محل خود دانسته شد اکنون از هر قافیه بیتی بگوییم و حروف و حرکت آن
باز نماییم تا روشن تر شود قافیه مجرد بیت چه بوی تو آرد نسیم سحر
فدایش کند دل روان جان و سر اینجا را روی و حرکتی که پیش از روی آمده
توجیه درین قافیه یک حرف و یک حرکتست قافیه مردف بالف بیت
گر نبودتم ز دست دلبرم جام کرد دم در جهان میسر کام اینجا میم روی
و الف ردف و حرکتی که پیش از ردف آمده حذو درین قافیه دو حرف
و یک حرکتست قافیه مردف بواو بیت ای که نبود بحسن روی تو حور
باد چشم بد از جمال تو دور اینجا را روی و واو ردف و حرکتی که پیش از
ردف آمده حذو و درین قافیه دو حرف و یک حرکتست قافیه مردف بیا
بیت ای لبت را ملک خوبی در نگین خرمن حسن ترا مه خوشه چین
اینجا نون روی و یا ردف و حرکتی که پیش از ردف آمده حذو درین قافیه دو حرف
و یک حرکتست قافیه مقید بیت ای وحید از شوی ز عالم فرد
نبود در زمانه مثل تو مرد اینجا دال روی و را حرف قید است و حرکتی که
پیش از حرف قید آمده حذو درین قافیه دو حرف و یک حرکتست قافیه
با ردف اصلی و ردف زاید بیت چون دل غم عشق روی او داشت
در جان همه تخم مهر او کاشت اینجا تا روی و الف ردف اصلی و شین ردف

زاید

زاید و حرکتی که پیش از ردف آمده حذو درین قافیه سه حرف و یک حرکتست
قافیه موصل بیت تا که پیغام تو آورد نسیم سحری
میکند در قدمش خسته دلم جان سپری اینجا را روی و یا وصل و حرکتی که از روی گذشته
آمده توجیه و حرکتی که روی دارد مجری درین قافیه دو حرف و دو حرکتست
قافیه با وصل و خروج بیت هر که در عشق صاحب قدمست
در صف اهل عشق محترمست اینجا میم روی و سین وصل و تا خروج
و حرکتی که پیش از روی آمده توجیه و حرکت روی مجری درین قافیه سه حرف
و دو حرکتست قافیه با وصل و خروج و مزید بیت چه بر سرو سهی برگ گلشنش
چون من هر سو هزاران بلبلستش اینجا لام روی و سین وصل و تا خروج
و شین مزید و حرکتی که پیش از روی آمده توجیه و حرکت روی مجری درین
قافیه چهار حرف و دو حرکتست قافیه با وصل و خروج و مزید و نایره
بیت من که نه همسر تستمت بنده چاکر شستمت اینجا دال روی و
و سین وصل و تا اول خروج و میم مزید و تا آخر نایره و حرکتی که پیش از روی
آمده توجیه و حرکت روی مجری و حرکتی که بعد از روی آمده نفاذ درین
قافیه پنج حرفست و سه حرکت قافیه با ردف و وصل بیت
در دل تخم عشق می کارم خون دل زان ز دیده می بارم اینجا را روی و
و الف ردفست و میم وصل و حرکتی که پیش از ردف آمده حذو و حرکت
روی مجری درین قافیه سه حرف و دو حرکتست قافیه با ردف و وصل
و خروج و مزید بیت هر که از وصل دوست سوز دلش زان دل و دیده اش غرق
اینجا را روی و واو ردف و سین وصل و تا خروج و شین مزید و حرکتی

که پیش از ردف امده حذو و حرکت روی مجری و حرکتی که بعد از روی
امده نفاذ درین قافیه پنج حرف و سه حرکتست قافیه با ردف اصلی
و ردف زاید و وصل و خروج و مزید و نایره بیت

آن بت که غمش با رخ مه باختنستش   با جور و ناز و عربده در ساختنستش

اینجا تا روی و الف ردف اصلی و خا ردف زاید و سین وصل و تا خروج
و شین مزید و نون نایره و حرکتی که پیش از ردف آمده حذو و حرکت روی
مجری و حرکتی که از روی گذشته نفاذست درین قافیه هفت حرف و سه حرکتست

نوع دیگر قافیهست که از اشایگان خوانند وان چندگونه است

اما آنچه مشهورتر است بالف و نون اید که معنی جمع دهد ازان نیز جزوی
بیاریم شایگان بالف و نون بیت

دریغا روز عیش و وجد ایاران   دریغا صحبت زیبا نگاران ٭

اینجا را روی و الف که پیش از روی امده ردف
و الف و نون که بعد از روی امده اند معنی جمع میدهند شایگان و حرکتی
که پیش از ردف امده حذو و حرکت روی مجری درین قافیه چهار حرف
و دو حرکتست قافیه شایگان مخاطب بیت

گریبان کرماه روی دوست دارند   عجب دارم که در دوری صبورند ٭

اینجا را روی و واو ردف و نون و دال
شایگان اند و حرکتی که پیش از ردف امده حذو و حرکت روی مجری درین
قافیه چهار حرف و دو حرکتست قافیه با شایگان مخاطب بیت

در چمن با سرو سیمین بر چمید ٭ بهر چشم بد دعا بر وی دمید

اینجا میم روی
و یا و دال شایگان اند و حرکتی که پیش از روی آمده توجیه و حرکت مجری
درین قافیه سه حرف و دو حرکتست قافیه با شایگان متکلم بیت

چو دایم باده وصل تو نوشیم   سزد گر خلعت وصل تو پوشیم

اینجا شین روی و واو ردف و یا و میم شایگان اند و حرکتی که پیش از
ردف امده حذو و حرکت روی مجری درین قافیه چهار حرف و دو حرکت
است و ساکن دو حرف ساکن بود که بعد از روی واقع شود و روی را
متحرک سازد و ان دو حرف ساکن معنی جمع دهد و نشاید که شایگان
را روی سازند مگر با قافیه نونی که با الف ردف بود چون جهان و جهان
یک شایگان توان اوردن چون عاشقان و طالبان و در قافیه دال
که با نون قید بود چون چند و قند یکی توان اورد چون دمند و برند یا
مثل اینها و اگر بیش از یکی ارند از عیوب قافیه شمارند و حرکتی که در
قافیه ارند اگر فتح و اگر ضم و اگر کسر بود باید که تا آخر ازا تغییر نکنند و
همان حرکت ارند و ردیف عبارتست از کلمه یا بیشتر که بعد
از روی اید بیک لفظ و معنی تا اخر شعر یکی بود و ردف را دال
ساکن باشد و ردیف را دال متحرک باشد و میان دال و خا باید
و هر کس که علم قافیه این قدر بداند او را کفایت باشد والله اعلم
بالصواب و الیه المرجع و المآب

فصل است در بیان خط ترکی و سنبانی و خط اویل و مشیح

باید که از انواع خطوط و رسوم و آداب کتابت که در میان اصحاب
الباب مستعمل و متداولست در مواقف واقف باشند خاصه که
اگر از طرفی رقعه برسد به لغت و هر خطی باشند هم توانند خواندن
و هم بر آن منوال جواب آن خطاب و مثال آن جواب
ارسال توانند کردن و از این اصناف در اطراف و اکناف
میان اشراف بسیار هست اما آنچه معمول و منقول و معقول
است و حالا در جمیع بلاد و دیار روی زمین و بسیار شایع و واقع
و مفید و نافع است خط ترکیست که امیر و وزیر و صغیر و کبیر
در حسن صورت آن می کوشند و کسوت معنی در وی می پوشند و
اصل آن را یکی از حکماء ختای وایغور وضع کرده و مشهور ساخته
و قواعد و ضوابط در مفردات و مرکبات و قطع و وصل
و فروع و اصل آن بسیار هست اما آنچه لابدست آنست که
بدانند که مجموع لغات و کلمات ایشان از چهارده علامت
مرکبست اگرچه تمامت حروف تهجی را بدان توان نوشت
و هر چند حرف که قرب مخارج دارند بجای یک حرف دانند ا
و ع و ه را یکی گیرند و ب و ف را یکی دانند و ت و د و ط را
یکی خوانند ث و ذ و ز و س و ص و ظ این هفت حرف نیز یک
حکم دارد و ح و خ و ق و غ را از یک جنس شمرند و باقی حروف
هر یک بجای خود باشند چون ج و ر و ش و ک و ل و م و ن و و و ی

از مفرد

این مفرد نه و آن مرکب پنج چهارده باشند و مفردات ایشان
در هفت کلمه مندرج است و در پیش هر یکی الفی چنانک موضوع
واضع است نوشته می شود بواسطه آنک فتحه و کسره و ضمه ایشان
عبارتست از ا و ی و و و اعراب را داخل حروف نویسند
تا آسان توان خواندن و نوشتن برین منوال مفردات خط ترکی
بر قاعده اصلیه [illegible]

[illegible]

[illegible] و چون همین مفردات را
ترکیب کنند چنین باید نوشت [illegible]

[illegible] ضابطه

و از این حروف هر یک در اول کلمه صورتی دارد و در وسط میانی و در
آخر مثالی و از ضبط کردن آن چاره نباشد بعد از مفردات خط
ترکی حروف در اول و وسط و آخر چنین نویسند

[illegible]

[illegible]

پس چون صورت مفرد و علامت مرکب بواجبی معلوم
و مفهوم شد و قوت و قدرت آن حاصل کرد که از مصنوعات

دموضوعات ان فایده کرد واز هر چیزی نموداری اورده می شود تا
بسهولت تزیکتر وان یکی تا صد هزار بلفظ ترکی نوشته میشود و بر قلم
هندسه و رقوم و بارسی ترجمه کرده می رود تا بر مجموع اطلاع تفتد اعداد
ترکیه بر توالی و ترتیب

والکس که بر زبان ترکی مطلع باشند دانند که یکی بیر گویند و ده اون و صد را
یوز و هزار را منبک اسامی مرکب

حرف دروی باشند اگر حرف الف باشد یک خط بر طرف چپ
آن الف بکشند و اگر دو ماند دو خط الکه برای هر حرفی دیگر الفی دیگر
ریب تمثال و منوال بکشند تا وقتی که سخن تمام شود و بیت بآخر
رسد اینچنین

و مرکبات نیز همین طریقه باید نوشت و دانست والله اعلم

خط عجیب که خطی ملوسد

در بیان کاغذ و رنگهای الوان کاغذهای جمیع بلاد را تجربه کرده اند انچه
پسندیده تر و پاینده تر است کاغذ بغداد و دمشق و اهل روم قدیم است
که خطوط را قابل خاست و کاغذهای جایهای دیگر اکثر شکسته و شسته
کشته و ناپایدار است و کاغذ را اگر اندک کوته و هند بهتر بود بسبب آن
انک بیاض قوة باصره را ضعیف میکند و تا غایت همه خطوط استادان
بر کاغذهای ملون مطالعه افتاده و الوان مختلفه بسیار است بعضی مفرد
مجرد چون زرد و سرخ و آل و کبود و زنگاری و خود رنگ و کاهی و انچه مرکب
است بعضی چون عودی و سبز و گلگون و فرسفه و نارنجی پس طریق هر رنگ
نمود ار بیان و عیان کرده میشود **رنگ زرد** قدری زعفران بی غش را
که رنگ تلخ باشند و زرد رنگ بود و ریشه ریشه از یکدیگر جدا کنند و در شیشه
انداز و هر یک مثقال زعفران رایج سیر آب پاک بپاشند و سر شیشه
محکم کنند و در افتاب نهند سه روز تا تمامت شیره آن بیرون آید و جرم او
چون کاه بماند انگاه انرا بر کوبی پاک نازک بپالاید و در قدح چینی بگذارد تا رنگ
صاف شود پس در طبقی پاک بزرگ ریزد و پهن و کاغذ را دران بپالاید
و چندان توقف کند که رنگ در مجموع اجزاء کاغذ اثر کند انگاه باز رنگ باقی
پاک را بر طباقی اندازد و کاغذ را بر بالای آن کرباس افکند و در سایه خشک
کند بعد از ان مهره زند **رنگ سرخ** باب بقم جوشیده کنند و باب گل
بستان افروز کنند که جوشیده بود و باب شناه توت اما این رنگها را
ثباتی نیست و زرد و متغیر میشود و کاغذ را درشت و شکسته می کنند اما
اگر از رنگ لاک کنند بغایت خوب و بی عیب است و هر نیم

سیر رنگ لاک را در دیگ سنگین با یک من آب و نیم سیر اشتر غاز نخونه
تا باده سیر اید صاف کنند و کاغذ را از رنگ کند و بر همان منوال خشک کنند
رنگ آل قدری گل معصفر را بر رکوی افکند پاک و اندک اندک اب بروی
میریزند تا هر زردابی که دارد مجموع از انجا بچکد بعد از ان هر یک من گل معصفر
را ده سیر اشخوار سوده بروی افکند و یک ساعت بروی ماند بعد از ان اندک
آب گرم بروی افشانند تا رنگ ازوی بیرون آید انگاه باره اب کشنیز ترش
یا اب نارنج یا لیمو یا اب انار ترش یا اب غوره یا سرکه کهنه دران رنگ
کنند تا صاف شود بعد از ان کاغذ را در رنگ نهند و یک روز و یا یکشب
بگذارد و بعد از ان بیرون اورد و بر همان قانون خشک سازد و احتیاط تمام باید کرد
و این رنگ مشکلترین الوانست **رنگ کبود** بنیل سرابی صاف کرده
کنند و باب گلهای کبود اما ان نیز نپسندیده و نیست بهتر از همه انست
که در فصل تابستان قدری تخم علف افتاب گردش بگیرد و رکوی پاک را
بشیره ان بپالاید و در سایه خشک کند باز بپالاید تا سه بار بعد از ان باره
خاک را باب نوشادر نمکین کند و ان رکوی رنگین یک ساعت
در زیر ان خاک پنهان کند تا رنگ لاجورد گیرد و خشک کند هر گاه
که خواهد قدری از ان کبودک در اب سرد بیفشارد و صاف سازد
و کاغذ بدان رنگ کند اما این نیز پایدار نباشد و از رنگ اصل بگردد
و نیش شود **رنگ زنگاری** خوب ان که از ورق مس و سرکه کهنه حاصل شده
باشد در کاسه چینی بسرکه صلایه کنند تا هیچ جرم دروی نماند پس هر یک
سیر زنگار را ده سیر اب بیامیزد و یک شبان روز بنهد و سر بپوشند

تا گرد و خاک بروی نرسد بعد از آن صافی از آن بگیرد و کاغذ بدان رنگ کند
رنگ نخود رنگ قدری برگ حنا را پاک بی غبار و خاک را و تا کوبیده بود
در آب گرم کند و یک روز یا یک شب بگذارد بعد از آن بپالاید
و صاف سازد و کاغذ بدان رنگ کند و هر یک سیر حنا را ده سیر
آب باید و اگر آب زیاده کند رنگ مله شود و اکثر این رنگ اختیار
کرده اند **رنگ کاهی** قدری اوراق زرد آب که از گل معصفر گرفته باشد
رنگ صافی سازند و کاغذ بدان رنگ کنند و در آفتاب خشک گردانند
اما آنچه مرکبست مر دو رنگ را با یکدیگر بیامیزند رنگی دیگر حاصل
شود **رنگ عودی** قدری رنگ لاک و رنگ کبودک را باهم ضم کنند
و کاغذ را رنگ کنند و اکثر الوان تعلق با رادت کاتب
دارد از هر کدام زیادت کنند تغیر در لون ظاهر شود تا هر کسی چه اختیار
کند **رنگ سبز** قدری کبودک و اندکی زرد آب باهم بیامیزد و
صاف سازد و کاغذ بدان رنگ کند و خشک سازد و باز رنگ
کند **رنگ گلگون** قدری رنگ لاک و زعفران با یکدیگر بیامیزد و
کاغذ بدان رنگ کند و اگر زعفران زیادت کند بهتر آید **رنگ فرنیه**
قدری آب مازو و کبودک باهم بیامیزد و یک روز بگذارد تا
صاف شود و کاغذ بدان رنگ کند **رنگ نارنجی** قدری زعفران و نشاسته
آب گل معصفر باهم بیامیزد و کاغذ را نیم روزی بگذارد و بعد از آن
در سایه خشک کند و اگر اول کاغذ را آهار کند پس از آن بزعفران برآرد
بهتر بود و چند نوع و گونه اختراع کرده اند که خط بروی خوب می آید قدری

حنا

حنا و زعفران و کبودک باهم بیامیزد و کاغذ بدان رنگ کند و دیگر اندکی سیاهی
و زعفران و آب غوره مخلوط کنند و کاغذ بدان گونه دهند و دیگر تخم حنظل شبانه
روزی در آب کنند و بپالایند و کاغذ بدان گونه دهند و این بغایت مختار و پسندیده
است و کاغذ را نرم سازد و خط بروی خوب آید دیگر قدری نشاسته
اما رنگ نکنند و بمالانند و کاغذ را بدان برآرد و خشک کند و دو کاغذ
را آهار بر هم میتوان چسبانید چنانک هر دو یکی شود و مهره زنند و بنویسند
که خط بروی بغایت خوانائی و زیبائی نهایت می آید و با کاغذ سلطانی برابر
آید دیگر قدری سریشم ماهی سفید را سه شبانروز در آب پاک کند و بعد از آن
باتش نرم گرم کند تا حل شود و بپالاید و کاغذ بدان برآرد و باحتیاط خشک
کند و مهره زند و بنویسد و بچند چیز دیگر کاغذ تنک را قوی توان ساخت
تا زرها که بروی باشد و قلم کاتب را مانع نشود و دافع سرعت حرکت
شود بصلاح آرد لعاب اسبغول را تنک صاف سازد و کاغذ را یک
زمان در وی بگذارد بعد از آن خشک کند دیگر آب خربزه شیرین و آب
تخم خیارین و بشره الکو بی دانه و جلیم برنج بی روغن و آب صمغ عربی
و آنچه بدینها ماند مقوی کاغذست و همچون آینه سازد و پس هر کدام اختیار
کند مجموع مجربست و شرح الوان از آن کرده شد که دیدن او زکار ظرافت
و لطافت بر طبایع مستولی شده و رقاع که بتقاع نویسند از تکلف و لطف
خالی نباشد و بعضی کاغذ الوان و میده و افشان کنند اما مرقعات از بیان
سلطان باطراف و اکناف یا از اشراف و اعراف بخواقین نویسند
ادب آنست که بر کاغذ سفید باشد بلکه اگر مهره نیز زنند اولیتر است

ولیکن از دوستان و یاران بهمد کر بر تکلف کنند عیب نیست

زر حل بعد از انکه استادان زرکوب زر خوب از یک مثقال
طلا تمام عیار چندان صد ورق کوفته باشند از ان اوراق چند عدد ستانند
و قدری سریشم سیاه بگدازد و اندکی از ان در کاسه چینی کند و یک یک ورق
در کاسه افکند و دست را باب گرم و صابون رقی پاک بشوید و
به دو انگشت یکی سبابه و یکی وسطی از دست راست بر کرد اکرد کاسه
بمالد تا چون داند که امیخته شد اب صافی بسیار در کاسه کند و دست
و کاسه را پاک بشوید و از غبار و چربی و سیاهی محافظت کند و بنهد
تا تمام طلا بته کاسه نشیند پس ان اب زیادتی را ازان بریزد و بقلم موی
حل بر کلک کند و بنویسد و چون خشک شود بسنگ یشم یا جزع
جلا داده آهسته آهسته مهره زند و اگر تواند سیاهی تحریر نیک باریک کند

نقره حل ۲ هم برین طرز که زر را حل کنند و باب صمغ غلیظ نیز حل
توان کرد و بعسل مصفی هم حل میکنند و شرط انست که هرگاه که کتابت
تمام کند و زر و نقره حل کرده بماند ابهای که در کاسه باشد بریزد و از ابر
اتش خشک کند که در میان اب اگر بسیار بگذارد تیره شود پس
هرگاه که بالخاص کند نوشتن زر و نقره همان دو انگشت باب صمغ
یا سریشم قدری بمالد انگاه بران منوال کتابت کند

برنج و مس حل ۲ قدری برنج مروی را یا صفحه مس صافی را بر سنگ اب بساید
تا اندک اندک جمع شود بعد از ان در قدحی چینی کند و نمک سنگین
و اب گرم بشوید و بگذارد تا باز نشیند اب از ابریزد و بسریشم

سیاه

سیاه مثل زر و نقره بمالد و بدان کتابت کند و بسنگ جزع مهره زند
خوب نماید

لاجورد حل ۳ از کوه بدخشان حاصل شود و انرا صلایه کنند
و بشویند و سراب انرا بگیرند و انرا تمط خوانند و انچه بماند بغایت رنگین
و شکفته باشد پس چون خواهند که بکار برد باید که اول صمغ انرا خیر کند و
بسیار در تنگ کاسه بمالد بعد از ان باب صمغ رقیق انرا بدان قوام
رساند که لایق و موافق کتابت باشد بکار برد

لاجورد عملی ترکیب ان
از نیل خام سرابی و اسفیداج و اب صمغ باشد که نیل بروی سنگ
باب بساید و اسفیداج را بشوید و نرم انرا بنیل بیامیزد تا انگاه که بخواهد
باب صمغ صلایه کند و بکار برد و کتابت بسیار پایدار باشد

شنجرف ۲ اصل او از گوگرد و سیماب است و از گل حکمت ظرفی سازند و باتش
نرم نرم انرا بپزند و بهترین ان در فرنگ سازند پس کاتبان را در بسیار
محلها بکار اید و در صلایه کردن ان احتیاط تمام شرطست اول بر سنگ
بساید تا نیک نرم شود بعد از ان اندک اندک باب انار ترش صلایه
کند تا وقتی که هیچ جرم نماند باب گرم سنگ و دست را در جای بشوید و دو
ساعت بگذارد پس زردابی که بر سر ان امده بود بریزد و باقی را بر خشت
پخته نو اب نارسیده کند تا زود خشک شود پس قدری را باب
صمغ بسرشند و بدان کتابت کنند

زنگار ۲ نوعی مس را مقداری ستانند
و در ظرفی کنند و همان مقدار از سرکه کهنه باآن بیامیزد و در چاه اب اویزد
و مدت چهل روز بگذارد پس چون بیرون اورد زنگار شده باشد قدری را
برکوبی به پرد و در کاسه چینی باب عنب دست صلایه کند و بدان کتابت

خواهد بنویسد و اگر اندک زعفران با وی بیامیزد خوشتر شود اما حاجت
او انست که چون مدتی برآید کاغذ را سوراخ سازد و بر دوام و قوام آن اعتماد
و اعتمادی نباشد طلق حل سنگیست که از میان تودهای خاک
که در کوههای بزرگ باشد حاصل شود و آن دو نوع باشد یکی ورق ورق بر روی
یکدیگر مثال آبگینه و از آن تابهای حمام سازند و دیگر ورقهای او
زنبره و روشن و تنک و پاک و درخشنده پس ازین نوع ثانی قدری را
در خریطه کند که از کرباس باشد و پارهای یخ در خریطه اندازد و بر سر کاسه
در دست می مالد و آب آن بتدریج در کاسه می ریزد تا چون یخ تمام آب
شود بار دیگر یخ در خریطه کند همچنین چند کرت صلایه کند پس یک شب
بگذارد بعد از آن آب زیادتی را بریزد و بآب صمغ حل کند و بدان کتابت
کند بر کاغذ رنگین و اگر اندکی زعفران با آن آب بیامیزد مثل زر نماید و اگر
با شنجرف بیامیزد همچون افشان نقره نماید و اگر بر کاغذ آل نویسد
و بجزع مهره زند همچون زر و نقره نماید و این را طلق محلول گویند و اگر
طلق را محلول تواند کرد از وی بسیار عجایب و غرایب توان ساخت
زرنیخ حل و این نیز دو گونه باشد زرنیخ ورقی و زرنیخ کلوخ اما زرنیخ ورقی
رنگین تر و درخشان ترست قدری از آن بستاند و بر روی سنگ
نرم کند و بساید پس یکروز بآبی بپزد و بآب سرد صلایه کند و بصمغ بسرشند
و بدان کتابت کند که بغایت رعنا نماید اما نزدیک لاجورد و
بر کاغذ کبود یا سیاه یا آل زرگل مهر از قعر دریا حاصل شود هرگاه آب
باقعر اندد مردم از آن بسیار بردارند و خشک کنند قدری از آن بستاند

و در آب کند بعد از آن ازین طبق بدان قدح و ازین قدح بدان کاسه میکند
و هر بار آنچه بر سر آب می آید در قدحی میکند تا آخر همه را در دوات کند
و قدری صمغ سوده پخته با وی بیامیزد عودی باشد اسفیداج حل از قلعی سازند
قدری از آن بستاند و نرم بساید و بآب صمغ خمیر کند بعد از آن در میان
آب بسیار نهد تا اندک حل شود از آن بر قدح بقدح می چکاند و سر آب
آنرا که روح می خوانند جمع میکند و آب زیادتی را میریزد تا بقرار آید بآب
صمغ حل کند و بدان هرچه بنویسد پسندیده آید عود سک از شتا آب
معصفر سازند چنانک قدری شتاه آب را در ظرفی کنند و پاره یخ در آنجا
افکنند تا لخت لخت شود چون جگر پس اندک آبی که زیادت داشته
باشند پاره پشم را نشانه کنند و بر لب آن قدح نهند و قدح را کژ کنند تا بر رود کند
بعد از آن قدری صمغ سوده با آن بیامیزد و بر نی اندایند تا در سایه خشک شود
بعد از آن که احتیاج باشد اندکی را در آب گرم حل کنند و بدان هرچه خواهد بنویسد
و اگر شب در آب بماند تیره شود و بدین مجموع الوان که یاد کرده شد جدول
توان کشید و اگر جدول حل طلا باشد زیادتی تکلف و زینت کرده علی هذا
القیاس تا محل چه باشد و لایق که شناسد در بیان ترکیب
مرکب اگر خواهند که مداد سیاه و آن براق پیدا سازند و زیادت از
عادت بدان مهم پردازند و خود ساختن اولی تر نماید و متقدمان در باب
آداب مرکب نسخهای منتخب مجرب مرتب کرده اند و آنچه از همه بهتر
و آسان تر بود اینست باید که قدری روغن کتان خالص بستاند و از
پنبه نو فتیله سطبر بتابد و اندک نم کند و در چراغ نهد و روغن پر سازد

و در گوشه نهد که باد نباشد و روشن کند و سبوئی آب نارسیده را پاره از
طرف سر بشکند و بر سر آن چراغ بیاویزد تا آنگاه که دوده جمع شود آن دوده
را از سفال به پر مرغ فراهم آرد و در میان کاغذ کند و محکم ببندد و در میان خمیر گیرد
در تنور گرم برد تا نیک پخته شود پس چون از آن چربی که اصل دوده [illegible]
بشدت حرارت بسوزد از تنور بیرون آرد و مقدار ده درم برکشند و بنهد و صمغ
عربی سفید پاک که اگر از وی یک حبه در دهن گیرد در دم آب شود
و هیچ جرم نماند مقدار بیست درم بستانند و سه شبانروز در آب جوشیده کنند که
سرد شده باشد تا نیک حل گردد آنگاه همی بکرباسی محکم بپالایند پس دوده را در
هاون کنند و بدان آب صمغ خمیر کنند و بسیار بکوبند تا سرد و مضمحل شوند بعد از آن
مازوی رسیده بی سوراخ را نرم کنند مثل جو و گندم پانزده درم و هیچ روز
در آب کنند و در آفتاب نهند تا شیرهٔ وی تمام بیرون آید از آن نیز بر کرباسی سطبر
بپالایند و از آن آب مازو اندک اندک در آن دوده می ریزد و صلایه میکنند
تا تمام آن آب مازو را در وی صرف کند آنگاه پنج درم زاگ ترکی را
بر روی صفحهٔ آهن یا مس نهد و بر سر آتش دارد تا آن گوگردی که در ذات
زاگ ودیعت و طبیعت است پاک بسوزد پس نرم بساید
و اندک اندک در سیاهی می ریزد و چند روز بانجام بر دوام صلایه میکنند تا اجزاء
مجموع بهم ضم شود پس قدری آب حنا و آب برگ مورد و آب وسمه و قدری
گلاب و عرق نسترن و آب زعفران و صبر سوده و نمک [illegible]
و اندکی مروارید و مرجان سوده و مشک و عنبر اشهب و زر و نقره
و مس و برنج حل و شنجرف و لاجورد با آن سیاهی بیامیزد که از اینها یک

خاصیتی

خاصیتی دیگر دارند و فائده دیگر و این ترکیب عجیب مرکب بسبب آب و هوا
تبدیل و تغییر نپذیرد و سالهای بسیار و قرنهای بی شمار بر صفحات روزگار
ناهموار پایدار و برقرار بماند و این را مداد طاوسی میخوانند و بر غلیظ می شود و اگر بسبب
مرور و کرور شهور و اعوام و حرارت و یبوست هوای صبح و شام اندک غلظتی
در وی متصاعد کند و نا روان رود چاره آنست که اندکی [illegible] در پاو صمغ و سندروس
سوده در دوات کند تا غلیظ تر شود پس اندکی گلاب در وی ریزد تا باز
بحال اصل آید و اگر کسی را فرصت و قدرت آن نباشد که از عهدهٔ تکلف این
مصالح و ادوات بیرون آید نوعی دیگر آسان تر آنست که یکی از فضلا نظم
کرده است تا زود تر یاد گیرند و آن رباعی اینست برای مثال نظم

بستان دو درم دود چراغ بی نم ۞ صمغ عربی درو فکن چار درم ۞
مازو سه درم نیم درم ترکی زاگ ۞ از بهر مرکبش بنه ساز بهم ۞

نوعی دیگر از فواید مولانا صدر الشریعه اختصار کرده است ۞ نظم

همسنگ دوده زاگست همسنگ هر دو مازو ۞ همسنگ هر سه صمغست آنگاه زور بازو

نوعی دگر قدری مازو را خرد کنند و سه روز در آب بگذارد پس آن آب صاف
را در سر کاسه سنگین کند و آتش نرم نرم کند تا چنان با قوام آید که چون بر کاغذ
نویسند نشو نکند آنگه زاگ پاک بی گوگرد و خاک با وی بیامیزد و بپالاید مدادی
نیکوست اما از نم نگاه باید داشت که نشو نکند و اوراق بر یکدیگر چسبد
نوعی دیگر ازین نیز آسان تر آنست که قدری نشاسته را در تابه آهنین کند و
و آتش بر کند تا بسوزد و آتش در وی افتد پس با آب یا گلاب حل کند و
بدان کتابت کند در بیان قلم که قلم نیک کدام است علامت

اما رنگ قلم خوب آنست که رنگ پوستش شغاف وسرخ
باشد وگران وزن باشد و بلند قامت وراست هیئات و رنگ
اندرون او بغایت سپید و هر قلم که پوستش زرد و یا سیاه باشد و خام و
سبک وزن ومیانه او تیره و بی مغز و کوتاه قد و کژ بود بروی اعتماد نشاید
کرد وخط از وی برحسب ارادت کاتب واقع نشود والله اعلم
بالصواب

بسم الله الرحمن الرحيم رب يسر بالخير الحمد لله رب العالمين
حمد الشاكرين والصلوة والسلام على سيد الخلق محمد وآله اجمعين
وبعد فلما كان اعداد الوفق قد اشتهر من خواصها ما يشغف بسببه كل احد
بمعرفة وضعها وكان يصعب ذلك على اكثر الناس طلب مني
بعض اصحابي ان انشاء رسالة موجزة اجمع فيها الضوابط التي يعرف
بها وضع وفق جميع الاعداد فانتسابت فجمع الرسالة على مقتضى التماسه
ورتبتها على ستة فصول الفصل الاول في معنى الوفق وكيفية ذلك
يحتاج منا الى بيان مقدمتين المقدمة الاولى في جمع الاعداد على النظم الطبيعي
اعني بزيادة واحد واحد اذا اردت ان تجمع من واحد الى اي عدد كان
على النظم الطبيعي فتجمع بين الطرفين وتضرب المبلغ في نصف طرف
الاعظم فما بلغ فهو مطلوب كما اذا اردت ان تجمع من واحد الى عشرة
على النظم الطبيعي فتجمع بين الواحد والعشرة وتضرب المبلغ في نصف
العشرة فيبلغ ٥٥ وهو العدد المطلوب وقد تبين من هذا العدد الذي
تريد ان تجمع من الواحد اليه على النظم الطبيعي اذا كان عددا مربعا فالعدد الذي

نقوا

